

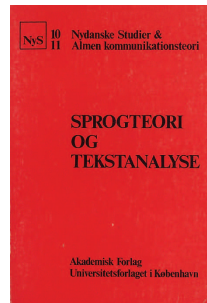
Titel: Men hva' med kongen? Om tekstlingvistisk analyse

Forfatter: Ole Togeby

Kilde: *NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori* 10+11.
Sprogteori og tekstanalyse, 1979, s. 26-103

Udgivet af: Akademisk Forlag, Universitetsforlaget i København

URL: www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Ole Togeby

MEN HVA' MED KONGEN?

Om tekstlingvistisk analyse

- I. Tekstlingvistik defineret (§1-2).
- II. Empiri (§3-5).
- III. Sammenhæng (§6-14).
- IV. Orden (§15-33).
  - 1. Led (§15-22).
  - 2. Relationer (§23-33).
- V. Normen (§34-42).

I. TEKSTLINGVISTIK DEFINERET

§1. TEKSTLINGVISTIK handler om hvordan man laver tekster. Tekster består dels af nogle udtryk (referenceudtryk) der refererer til ting og sager i omverdenen som fx. Pigen, et piratskib, kongen, den lille pige, en ung læge, en patient, dels af udtryk (prædikationer) som meddeler noget om disse referenter: Hun var søster til drengen i Kansas, drengen elskede pigen, pigen var datter af den pige der var undsluppet piraterne osv.

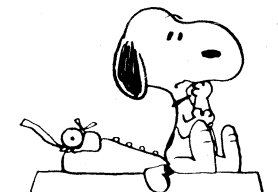
Tekster er reguleret af to normative principper: tal sandt! tal relevant! Relevans kan igen beskrives som to: tal ikke for informativt, tal ikke for redundant! Man sikrer sig mod at tale for informativt ved en vis form for redundans eller gentagelse der skaber sammenhæng i teksten: en ung læge...den unge læge, et piratskib...piraterne, den lille pige i det lasede sjal...pigen i det lasede sjal. Sammenhængen skabes især ved gentagelse af referenceudtrykkene.

Man sikrer sig mod at tale for redundant ved en vis form for informativitet eller variation som skaber udvikling og orden i teksten: Med et dukkede et piratskib op i kimmingen...pigen var undsluppet piraterne; Den unge læge på amtssygehuset gjorde en betydningsfuld opdagelse ...Den unge læge rynkede panden; 1. del...2.del.

At der er tale om en norm og ikke blot kriterielle træk i beskrivelsen af hvad tekster er, kan man se på de tekster der er for redundante eller for informative. Indfører man fx. i en tekst en referent

RADISERNE

af
SCHULZ

Det var en mørk og stormfuld nat. Pludselig lød et skud. En dør smækkede. Pigen skreg.

4-5

Med et dukkede et piratskib op i Kimmingen. Mens millioner sultede, levede kongen i luksus. Imens voksede en dreng op på en lille gård i Kansas.

SLUT PÅ 1. DEL

2. DEL... Det sneede let, og den lille pige i det lasede sjal havde ikke solgt en eneste violbuket hele dagen.

I samme øjeblik gjorde en ung læge på Amts-sygehuset en betydningsfuld opdagelse. Den mystiske patient på stue 213 var omsider kommet til sig selv. Hun stønnede svagt.

Var hun måske søster til drengen i Kansas, som elskede pigen i det lasede sjal, som var datter af den pige, der var undsluppet piraterne? Den unge læge rynkede panden...

PASSER DET HELE IKKE FINT SAMMEN?

MEN HVA' MED KONGEN?

BONK!

SCHULZ

uden at sige noget om den senere, laver man altså en løs ende, kan andre komme og spørge: Hvad med kongen . Det er en form for normering der kan føles så undertrykkende at man må smide sin skrivemaskine efter vedkommende.

I de følgende paragraffer vil jeg bruge en række eksempler som fortrinsvis er hentet fra et begrænset antal tekster, som jeg aftrykker her. Man kan så se i hvilken større sammenhæng det enkelte eksempel forekommer.

OVERSIGT OVER DE ANALYSEREDE TEKSTER

Territorium og grænser

- 1) Sovjetunionen strækker sig gennem næsten hele Europa og Asien fra vest til øst. 2) Dens territorium udgør en sjettedel af Jordens landareal og er 22,4 millioner kvadratkilometer.
- 3) Der er næsten 10.000 km mellem Sovjetunionens vestlige og østlige grænse, med andre ord en strækning på omtrent en fjerdedel af Jordens omkreds ved ækvator. 4) Sovjetunionens statsgrænse er over 60.000 km lang.
- 5) Når man tager landets udstrækning i betragtning, er det derfor meget naturligt, at de geografiske og klimatiske forhold er meget forskellige.
- 6) Der findes næsten alle former af natur - lige fra barsk tundra til ørken og subtropiske egne og fra næsten endeløse stepper til bjergtinder dækket af evig sne.
- 7) Tolv have og tre oceaner beskyller Sovjetunionens kyster. 8) Landet har over 100.000 floder og 250.000 søer, deriblandt verdens dybeste sø, Bajkal.
- 9) En tredjedel af verdens samlede skovrigdom vokser i Sovjetunionen, 10) og i undergrunden findes umådelige forråd af alle kendte mineraler.

M. Ananjev:

Turist i Sovjetunionen, s. 1.

Den døve Kone

- 1) En stakkels døv Kone gik engang til Byen med noget Lærred, hun havde gjort og vilde have solgt. 2) Paa Vejen mødte hun tre Mænd. 3) "God Morgen," sagde den første. 4) "Ja, det er rigtig godt Lærred," sagde Konen. 5) "Hvor mange er Klokken?" sagde den anden. 6) "Fire og tyve Skilling Alen," sagde hun. 7) "I havde fortjent et Livfuld Hug," sagde den tredje. 8) "Ja, det har jeg saa Mænd ærlig faaet for hver Alen, jeg har solgt," sagde Konen.

Svend Grundtvig:

Danske Folkeæventyr, 1903.

s. 33.

Landbrød

3 1/2 dl vand, 25 g gær, 1 spsk. salt, 125 g (2 dl) rugmel, 250 g (4 dl) grahamsmel, 10 g (1 2/3 dl) hvedemel, evt. 1 spsk. kommen.
Lun væsken (højest 37°C). Rør gæren ud i lidt væske. Evt. fedtstof smuldrer i melet. Tilsæt mel, salt og sukker, hold ca. 1/4 af melet tilbage.
Ælt dejen, ælt resten af melet i lidt efter lidt. Dæk dejen til med et klæde eller køkkenrulle og stil den til forhævning ca. 30 min. et lunt sted. Slå dejen sammen. Ælt dejen igen. Form dejen til brød. Læg brødet på plade, evt. på bagepapir, dæk det til. Brødet efterhæves ca. 30 min. Rids brødet og pensl det med mælk eller sammenpisket æg. Brødet sættes i forvarmet ovn ca. 40 min. ved 200°C.

Axel småslumrede

Zacharias fortalte en Legende. Det var om en Munk, der rejste ad en Genvej til Jerusalem. Først var han kommet forbi to klare Søer og over en lille Høj og var gået uden om en grav. Efter en lang Rejse Bakke op og Bakke ned var han saa kommen til to store, hvide Bjerge, og der havde han så bedet. Saa var han rejst milevidt over et rundt Højland, først op og saa ned. Fra toppen havde han øjnet Getsemane Have. Saa var han kommen til Jerusalem.

Johannes V. Jensen:

Kongens Fald

Hjemfalden

- 1) Ovenover indgangsdøren til Niels Bohrs sommerhus hænger der en hestesko. - 2) En gæst, der undrede sig over at finde dette tegn på overtro ved indgangen til netop Niels Bohrs hus, spurgte professoren:
- 3) - Hvordan kan De som naturvidenskabsmand tro på, at en sådan tingest bringer lykke?
- 4) - Nåh, jeg tror nu heller ikke på den, svarede Bohr, 5) men jeg har ladet mig fortælle, at den bringer lykke også hvis man ikke tror på den.

Pol. 1956:

Alverdens Anekdoter. s. 248.

Den levende balance

- 1) Jorden får al sin energi fra solen.
- 2) Og Jorden udstråler lige så meget igen til verdensrummet.
- 3) Ellers ville der blive for varmt efterhånden.
- 4) Solens energi er en betingelse for alt liv på Jorden.
- 5) Og alt liv er vigtigt i sammenhængene.
- 6) Den rigdom i forskelligt liv kan vi ikke skabe igen, hvis vi har ødslet den bort. 7) Hvis vi udrydder og undertrykker andre arter og racer.
- 8) Hvis vi udplyndrer forrådene og spreder dem i småstykker overalt.
- 9) Vi må lære at holde hus med forrådene - blive økologiske.
- 10) Og bevare alting i en levende balance.

Noah 1970:

Nogle oplysninger om den Jord vi sammen lever på. s. 9.

10 rockere med jernstænger bryder ind, sender 4 på hospital

Fire unge mennesker kom gennemtærskede dem med på hospitalet, da en halv jernstænger. Der er formentlig tale om ind på Herlev Kollegium og et opgor mellem rockerne

og en ung mini-rocker, som bor på 6. sal på kollegiet.

Ved 21-tiden trængte både mandlige og kvindelige rockere ind på kollegiet, der ligger lige ved Herlev Station. Rockerne styrede direkte til værelse 607 på 6. sal, og dér gav de sig til at slå løs på de fire unge mennesker, som var der.

er indlagt til observation for hjernerystelse.

Efter at rockerne havde »ordnet« de fire unge, forsvandt de hurtigt fra kollegiet. En af rockerne nåede dog at tisse i en telefonboks på kollegiet, fortæller en af beboerne.

BA-BU

E. Franck Aagade 118, København

Jeg er overrasket og meget irriteret over det nye udrykningshorn der bruges af politiets patruljevogne. Som bilist er jeg indstillet på det almindelige BA-BU BA-BU — og jeg holder mig til vigepligten, dvs. standsning eller en anden manøvre der giver udrykningsbilen absolut fri passage. Og min reaktion er naturligvis hurtig og ganske uden anstrengelser.

Det nye horn er derimod besværligt og yderst ubehageligt for mig. Man behøver formentlig megen indsigt for at kunne modtage de ret usædvanlige lyde. Og efter min formening forandres oven i købet lydsvingningerne og fortøner sig i første omgang, formentlig til et ganske andet bestemmelsessted. Det nye horn er et trafikfremmedlegeme, og der findes åbenbart ikke behov for denne kvalitetsspektakelmaskine. Jeg vil håbe at opmærksomheden igen henvender sig til det gamle BA-BU, der overfører tonen uden ophold til menneskets sansesapparat.

Forsvandt hurtigt

Tre af de unge var på besøg hos den fjerde, alle blev de slået med jernstænger. Den ene af gæsterne kastede sig ned på gulvet og dækkede sit hoved. Han er den eneste, som kriminalpolitiet endnu har afhørt.

Tre af de fire unge kunne i nat udskrives efter behandling på skadestue. Den fjerde, som bor på værelse,

Berusede

Kriminalpolitiet i Gladsaxe anholdt i aftes fire unge mænd for overfaldet. To af de anholdte var så berusede, at de ikke kunne oplyse deres navn, og den ene måtte indlægges på hospital til udpumpning. De to andre nægter at kende noget til overfaldet.

Der bor 140 studerende på Herlev Kollegium, og det er første gang i kollegiets fem-årige historie, at noget lignende er sket. lise

B. T. 6/3-1976

Politiken 5/1-1977

RETNINGSLINIER FOR EFTERSYNSMANDSKAB

Da det rent praktisk ikke er muligt ved eftersynsperiodens begyndelse at give hver enkelt eftersynsmand en vejledning om de interne forhold, er det fundet formålstjenligt at udarbejde nærværende retningslinier:

Vedr. kundebetjeningen

Deres opholdssted, når De ikke har kunde, er i kælderkantinen eller avlerkantinen. Herfra vil De ved højtaleropkald på lønningsnummeret blive rekvireret til den kunde, De skal betjene. Kundekontakten formidles i kundegarderoben, hvor det opføres, hvilke hjælpere den pågældende køber har. Den kunde, De skal betjene, er De behjælpelig i det omfang, kunden måtte ønske det, med mindre De får andre instruktioner af kundebetjeningens ledere. På salgsdage kan fast kundekontakt ikke påregnes.

Enhver kundekontakt skal registreres hos formanden i kundegarderoben. Påstået betjening af kunde vil ikke blive honoreret, såfremt betjeningsforholdet ikke er arrangeret af kundebetjeningens ledere.

Under arbejdsdets afvikling beder vi Dem iagttage følgende forhold:

- under forevisningen må bundterne ikke kastes på gulvet
- ved endt besigtigelse af lotterne på en vogn skal denne sættes tilbage i det parkeringsfelt, som nummeret på vognen angiver. Det medfører store gener for såvel hele afviklingen som for efterfølgende mandskab, hvis dette ikke efterkommes.
- selvom en kunde blot ønsker at se et enkelt lot fra en vogn, skal vognen alligevel køres til bordet
- tobaksrygning må tilpasses arbejdet, således at skindene under betjeningen ikke udsættes for gløder eller aske
- vi må nævne, at det ikke er tilladt at ligge på bordene
- løse skind, der er faldet ud af bundterne, bedes De aflevere til floormanden. Forsøg så vidt muligt at påskrive bundtnummeret.

I eftersynslokalerne vil der være en floorman til stede. Denne bærer et grønt armbind og vil være behjælpelig ved spørgsmål fra Deres kunde og fra Dem selv.

Vedr. lønafregning

Deres tilmelding hos formanden og afskrivningen i kundegarderoben danner basis for Deres lønafregning.

Udbetalingsform - løn minus evt. skattefradrag udbetales ved løncheck, der tilsendes Dem fra DPA senest dagen efter arbejdsdets fratræden.

Forskud - inden for ansættelsesperioden kan der udbetales et forskud for hver fuldført arbejdsdag (p.t. kr. 50,- pr. arbejdsdag). Forskudsbetaling finder sted dagligt i tiden mellem kl. 09.30 - 10.00 i kanten i kælderen.

Kantinens åbningstider:

06.45 - 07.25

10.30 - 15.00

16.00 - 18.00

I håb om at De vil mærke Dem de nævnte forhold i denne instruktion, således at eftersynet kan afvikles til alles tilfredshed, byder vi Dem velkommen.

Med venlig hilsen

DANSKE PÆLS AUKTIONER

Drechsler's GLOBE LUDO

I dette spil kan deltage 2, 3 eller 4 personer, som hver bruger 4 ensfarvede brikker. Disse anbringes i hjørnepladserne af tilsvarende farve, hvorefter spillet begynder med terningkast efter tur. — Fremrykningen sker venstre om.

For at kunne føre en brik fra hjørnepladsen ud på spillefeltet må der altid kastes en »Globus«, som tillige altid giver ekstrakast. I fald dette også giver »Globus«, kan spilleren enten føre en ny brik ud, eller også springe med den første brik til næste globefelt. Kastes der »Stjerne«, rykker man frem til nærmeste stjernefelt, dog kun såfremt der ikke er et globefelt imellem, hvilket vil sige, at et globekast kan passere et stjernefelt, men et stjernekast ikke et globefelt.

Kaster en spiller, f.eks. rød farve, terning således, at han kan anbringe sin brik på en plads, som allerede er besat med f.eks. en blå brik, bliver den blå brik slået ud og må begynde forfra. Er pladsen derimod besat med 2 eller flere brikker af samme farve, bliver det den røde brik, der begynder forfra, hvis han ikke kan flytte en anden brik i stedet.

Når en spiller har været hele planen rundt med en brik og er nået til stjernefeltet ved vejen til sin farves »Hjem«, må han kaste en »Globus« for at kunne føre sin brik »Hjem«.

Passerer han derimod af en fejltagelse indgangen til sit »Hjem«, må han gå hele planen rundt en gang til.

Spillerne må altid flytte brikkerne, som terningkastet viser, selv om det skader deres stilling, og skal slå modstanderne, når de kan.

Vil man spille almindelig »Ludo«, benyttes en almindelig terning, globe- og stjernepladserne er da uden betydning under spillet. Der fordres altid en »sekser« for at kunne flytte ud fra hjørnepladsen, ligesom dette kast også altid giver ret til et ekstrakast. Iøvrigt gælder de samme regler med hensyn til at slå ud, og fremrykningen sker efter det antal øjne, der kastes. Efter at have nået »Hjemvejen« må der til slut kastes det passende antal øjne for at føre brikkerne hjem.

Den spiller, der først får alle sine 4 brikker i »Hjem«, har vundet.

OVERGANGEN FRA BARN TIL VOKSEN.

Overgangen fra barn til voksen kunne gøres meget lettere end den er. Der bliver snakket forfærdeligt meget. Jeg tror egentlig at hvis man ikke snakkede så meget ville det afhjælpe lidt. Hvordan den burde laves om, kommer vel en del an på ens politiske indstilling. Jeg mener at så fremt samfundet blev lavet "lidt" om var overgangen ikke så svær.

Hvis man er født i kernefamilien og man allerede fra fødslen er pakket godt ind. Nemlig hvis den ene af forældrene har gået hjemme og ens første skridt uden for hjemmet er skolen (folkeskolen). Opdager man først da at andre har haft en helt anden opvækst forløb. Man har dermed sjældent vænnet sig til den mere specielle type børn kontra voksne f.eks. problembørn, alkoholikere, eneboere ensomme eller lever i et kollektivt eller på anden måde.

Hvis man derimod kommer på daginstitutioner i lårs alderen eller før. Og er blevet stimuleret efter behov og ikke har opholdt sig i mere end 6 timer om dagen i institutionen vil overgangen til skolen være lettere. Hvor der fra helt lille er blevet stillet krav til barnet vil overgangen være lettere, barnet vil ligesom være mere selvstændig, jeg synes også, at man skal lære børnene selv at tage stilling og kunne bestemme sig til hvad de vil, når man spørger dem eller sætter et valg op til dem opdrage dem til at være sociale også rent sjæleligt, acceptere andre og selv at tage en selvstændig beslutning, de skal have mere medbestemmelse og at kunne udtrykke sig rent sprogligt det vil hjælpe dem enormt. Når de kommer i puberteten og videre op i de voksnes rækker, så tror jeg ikke, at der vil opstå de helt store problemer, en ting der i hvert fald vil hjælpe er at have så stor en viden som muligt. Det får man ved at være godt skolet, altså at skolen bliver mere udviklet ved bl.a. længere skolegang.

Skolen skulle laves om man skulle køre lidt efter det system, som lilleskolerne kører efter, ikke så mange elever i klasserne, mere samarbejde med forældrene og mere individuel behandling af børnene. Lærerne skal lære eleverne at hjælpe hinanden. D.v.s. i stedet som nu, hvor de indbyrdes konkurrerer og undlader at hjælpe hinanden, skal de trænes til at hjælpe hinanden indbyrdes. Læreren bør fungere, som en s lags konsulent allerede når eleverne kan læse en tekst selvstændigt. Han bør da lære eleverne selv at bearbejde sit stof. Istedet for som nu, hvor det bliver spyttet ud i hovedet på eleverne færdig, skræddersyet. Dermed lærer eleverne, barnet hurtigt at stille kritik til oplysninger, og lærer dermed ikke at stole alt hvad den voksne fortæller. En stor del af teenagealderen vil derfor undgå den helt store brydningskraft. Idet barnet ikke betragter den voksne som afgud der aldrig tager fejl.

Barnet får en langsommere overgang til et selvstændigt voksent menneske.

En dansk stil

2. real.

§2. TEKSTGRAMMATIKKENS funktion er at forklare forbindelsen mellem en teksts mening og dens udtryk. Sådan kan også funktionen af en sætningsgrammatik defineres. Forskellen er den at sætningsgrammatikken kun forklarer den lingvistisk definerede størrelse sætningen, mens tekstgrammatikken forklarer den kommunikationsfunktionelle enhed en tekst.

I modsætning til pragmatikken handler tekstgrammatikken kun om tekstens indre organisering, ikke om dens ydre funktion.

Tekstgrammatikken handler altså om de universelle principper som enhver tekst er struktureret efter og omfatter som en del sætningsgrammatikken, som en anden del reglerne for forbindelser mellem sætninger, og som en tredje del reglerne for hvordan en sprogbruger kan lave tekstmeneringer. (Bartsch & Vennemann side 3).

Tekstgrammatikken er, som grammatikken, både deskriptiv og normativ. Den beskriver de regler som man ved analyse af et korpus af tekster kan finde at sprogbrugere faktisk normalt følger mht. hvordan de sammenføjer og ordner delene i en tekst. Den er dermed også normativ og regulerer hvordan man bør lave tekster, hvis man vil opnå sine hensigter via bruge af intersubjektive, konventionelle regler.

Både den deskriptive og den normative side af tekstgrammatikken består af historisk specifikke regler i den forstand at reglerne er bundet til bestemte institutionelle meddelelsessituationer og tekstarter, hvor de formidler forbindelsen mellem grammatisk og semantisk struktur og traditionsbundne verdensbilleder.

II. EMPIRI

§ 3. TEKSTMENING er ikke et spekulativt men et empirisk begreb. Man kan empirisk bestemme tekstens mening fordi alle indfødte sprogbrugere behersker forskellige procedurer til at ekspliciterer tekstens mening med på en anden måde end ved at reproducere selve teksten.

De kan til enhver tid afgøre om en række ord udgør en tekst eller ej. Alle vil fx mene at (1) ikke er en tekst, mens (2) er en tekst, og at (3) ikke er det.

- (1) Anna græd og græd. Ballonen ramte en gren og gik i stykker.
Vinden førte den hen imod et træ. Pludselig tog et vindpust den. Anna holdt godt fast i snoren på sin flotte nye ballon.

(2) Anna holdt godt fast i snoren på sin flotte nye ballon. Pludselig et vindstød den. Vinden førte den hen imod et træ. Ballonen ramte en gren og gik i stykker. Anna græd og græd.

(3) Carolus døde i forgårs. Blåkælken, *Luscinia svecica*, er en af vore skønneste og bedste sangfugle af drosselslægten. Jeg skal spise frokost med hende i morgen. Den lægger 5-7 blegt grøn-blå æg. En klike som engang udgik fra en forfulgt og klemmt universitetsgruppe, sidder i dag og kontrollerer en bydel politisk.

(citeret efter Rummelhart og Enkvist)

Det er endvidere tydeligt for enhver sprogbruger at (3) mangler SAMMENHÆNG, mens (1) mangler den rigtige rækkefølge eller ORDEN (Werlich § 9).

Sprogbrugere kan også til enhver tid afgøre om en tekst er en PARAFRASE evt. en SAMMENFATNING af en anden tekst eller ej (Rummelhart). Fx er (4) en sammenfatning af (2), mens (5) ikke er det:

(4) Anna græd da vinden fik hendes ballon til at gå i stykker.

(5) Anna hold godt fast i snoren på sin ballon som ramte en gren.

Sprogbrugere kan til enhver tid afgøre hvilke slutninger, inferencer, man kan drage af en tekst (Wilks).

(6) Soldaterne skød på kvinderne. Jeg så flere af dem falde.

I (6) er det klart for alle læsere at dem i anden sætning henviser til kvinderne i første sætning og ikke til soldaterne.

Endelig synes hukommelsesforsøg også at støtte det empiriske grundlag for tekstlingvistikken. Skal folk gentage en historie så præcist som muligt, husker de ikke tekstens grammatiske opbygning eller overfladestruktur, de producerer snarere en ny tekst på grundlag af en opfattelse af hvad der var den originale teksts tekstmeneing. Hukommelsesforsøg giver snarere parafraser og sammenfatninger end partielle ordrette gentagelser.

§ 4. HISTORIER. Begrebet tekstmeneing er ikke blot brugbar som en empirisk afgrænselig størrelse, det er også en teoretisk nødvendighed.

Semantik antages ofte at have to sider: læren om begrebernes indhold (senserelationer), og læren om begrebernes omfang, deres reference, dvs. deres relationer til den omgivende virkelighed.

Ords begrebsindhold kan beskrives på forskellige måder: ved deres relationer til andre ord, eller som bestående af semantiske komponenter, hvoraf andre ord også er opbygget. Eksempel: op forholder til til oppe som ned til nede; eller sagt komponentielt: op indeholder komponenten DYNAMISK som står i modsætning til komponenten STATISK i oppe.

Imidlertid kan ord i sig selv ikke referere til ting og sager i virkeligheden, fordi alle ord har stor flertydighed, polysemi. Fx er betydningen af ordet høj, og dermed også ordets reference helt forskellig i

(1) højt tårn, højt tal, høje idealer, høj tone, høj officer

Leksikalske ord har ikke i sig selv nogen reference, men en række referencemuligheder. Kun ord som indgår i tekster kan referere, idet ordet i tekstens sammenhæng entydiggøres.

Man må lægge mærke til at alle ord er flertydige, selv navne refererer ikke til bestemte individer som kan isoleres i virkeligheden. Willy Brandt kan fx i én tekst være borgmesteren i Berlin, i en anden nobelpristageren og i en tredje landsforræderen der sælger ud af de nationale interesser. Niels Bohr kan i en tekst være den endnu levende ekcentriske videnskabsmand, i en anden den nu afdøde beboer af Carlsbergs æresbolig osv. Kun ord der i en tekst ved tekstmeningen entydiggøres kan referere.

Dette er af erkendelsesteoretisk betydning. Ord i tekster referer nemlig ikke til isolerbare dele eller elementer i virkeligheden, men altid til elementer i bestemte situationer eller "historier". Dette begreb "historie" er defineret af S.J. Schmidt: Ting i virkeligheden er kun ting i den forstand at de kan optræde i flere forskellige sammenhænge eller "historier"; men de må altid forekomme i en eller anden historie som noget der fungerer og bærer en eller anden rolle i forhold til interesser, mål og handlinger. (Kallmeyer side 138-43, Schmidt 1971). Kun via hele tekster som har en tekstmening der svarer til historier i virkeligheden, kan ord referere til ting og sager. Virkeligheden skal her og senere bestandigt forstås som en virkelighedsmodel sammensat af sådanne historier, det er altså stadig kun den virkelighedsmodel mennesker har, den absolutte, totale sandhed gives ikke, i en tekst. Reglerne for at lave tekster er altid historisk specifikke.

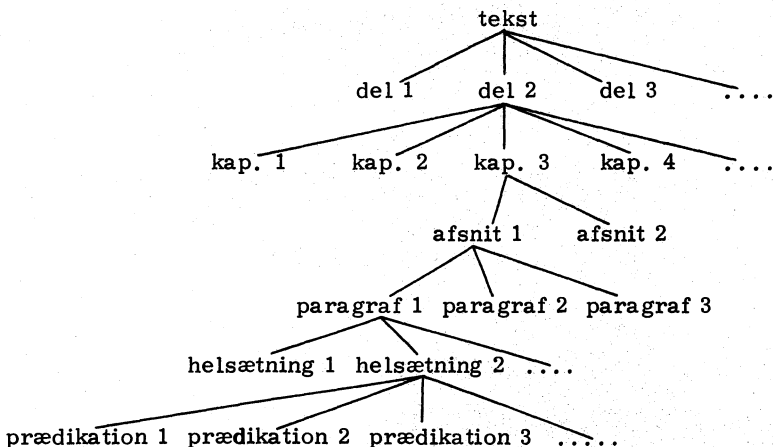
§ 5. TEKSTARTER. Tekstmeningen fremkommer dels ved tolkning af tekstens dele og deres relationer, dels ved tolkning af hvilken social situa-

tion den indgår i og på hvilken måde. Tekstgrammatikken handler kun om det første, men den må nødvendigvis ses i sammenhæng med det sidste. En total teori om tekster må altså også omfatte en teori om hvilke samfundsmæssige institutioner der findes og hvilke funktioner tekster kan have i disse institutioner, dvs. hvilke arter af tekster der findes.

Tekstarter må defineres ved både eksterne og interne kriterier. De eksterne vil dreje sig om hvilke institutioner teksterne bruges i til at etablere hvilke relationer mellem samtalepartnerne; og de interne vil dreje sig om hvilke sammenhængs- og ordensrelationer der konventionelt og konstituerende findes mellem delene i en tekst af den bestemte type. Ganske foreløbigt kan jeg foreslå at man skelner mellem følgende 5 typer af tekster: BERETNINGER, som henviser til forløb i specifik tid og rum, BESKRIVELSER, som består af ofte generiske konstateringer om forhold ordnet i rum, UDREDNINGER af begreber i generiske konstateringer, ARGUMENTATION og INSTRUKTIONER. Nogen egentlig tekstgrammatisk redegørelse for opbygningen af de enkelte tekstarter er der ikke plads til her, men der vælges eksempler fra alle 5 typer. (Werlich 1975 og Werlich 1976).

III. SAMMENHÆNG

§ 6. SAMMENHÆNG OG ORDEN er det der er karakteristisk for tekster i modsætning til ikke tekster. En tekst består af en vis mængde dele som på på formelle kriterier er hierarkisk ordnet således:

Nogle af niveauerne kan mangle, afhængigt af tekstens længde.

Mellem to dele på samme niveau, er der i tekster både relationen sammenhæng og relationen orden. SAMMENHÆNG er en relation af semantisk lighed mellem to størrelser i forløbet, altså en form for gentagelse, ORDEN er en relation af semantisk forskel mellem to led, altså en form for variation. Dette på det syntagmatiske plan, svarer til at enhver relation på det paradigmatiske plan altid er en kombination af konjunktion og disjunktion (Greimas side 59).

Både orden og sammenhæng kan afledes af et af de såkaldte Griceske konversationspostulater der siger: tal relevant, som jo igen er en variant af et helt grundlæggende forventning om fornuftighed.

Sammenhæng er en symmetrisk relation mellem enheder. Hænger paragraf 1 sammen med 2, hænger 2 også sammen med 1. Orden er en assymetrisk relation, kommer § 1 før § 2, er det omvendte ikke tilfældet. Et abstrakt eksempel kan demonstrere forskellen på sammenhæng og orden:

- (1) 13-3-4-7-11....
- (2) 6-5-4-3-2-1
- (3) 13-a-IX-6- - -Y6....

(1) har sammenhæng fordi alle tallene er arabertal, men er ikke ordnet; (2) er sammenhængende (arabertal) og ordnet (relationen mindre end gælder mellem hvert tal og det foregående i rækken); (3) er hverken sammenhængende eller ordnet.

§ 7. SEMANTISK GENTAGELSE er principielt det der skaber sammenhæng i en tekst. Der kan dog ikke være tale om fuldstændig gentagelse, da der derved ingen variation eller orden kunne være. En tekst kan altså ikke bestå af den samme sætning 5 gange efter hinanden. Præcisere vil det altså være at definere sammenhæng som partielle semantiske gentagelser, hvilket vil sige gentagelser af ord, morfemer, eller semantiske komponenter af ord.

- (1) (i) Jorden får al sin energi fra solen.
- (ii) Og jorden udstråler lige så meget energi igen.
- (iii) Ellers ville der blive for varmt på jorden efterhånden.

I (1) er der 3 punktummer der hænger sammen fordi de indeholder partielle semantiske gentagelser, nemlig bl.a. følgende: jorden: (i, ii, iii),

energi: (i, ii). Dette er ordgentagelser. Imidlertid er varmt i (iii) synonymt til have energi, samme betydning optræder altså i (iii) som i (i, ii). Præsensformerne i (få)r (i) og (udstrål)er (ii) har begge betydningen 'altid'. Betydningerne af ordene få og udstråle har det til fælles at 'et eller andet overføres fra et sted til et andet', forskellen er blot den at bevægelsen i få fra noget ubestemt til det omtalte (jorden), mens det ved udstråle går fra det omtalte til et eller andet ubestemt. Dette giver således det man kunne kalde fælles komponenter i (i) og (ii).

§ 8. SEMANTISKE LEDFAMILIER. Det kan være praktisk og nyttigt i en tekstanalyse at registrere de hyppigste semantiske gentagelser i en tekst. Dette kan man gøre ved at opstille en matrice over ledfamilier for en tekst således:

	(i)	(ii)	(iii)
jorden	x	x	x
energi/varme	x	x	x
altid	x	x	x
få/give	x	x	

(Enkvist side 176)

Der opstår dog praktiske problemer i denne forbindelse. Det skyldes at der i tekster findes henvisning, substitution og ellipser. Henvisninger sker fra pronominer, ved substitution erstatter en form en anden, og ved ellipse er et ellers nødvendigt grammatisk led udeladt. Se fx på (1)

- (1) (i) Jorden får al sin energi fra solen.
- (ii) Den udstråler lige så meget igen til verdensrummet.
- (iii) Ellers ville der blive for varmt efterhånden.

Her vil enhver kompetent sprogbruger acceptere at den i (ii) henviser til Jorden, at energi er et grammatisk nødvendigt men alligevel udeladt ord i (ii) og at der i (iii) må stå for på Jorden. Henvisning, substitution og ellipse giver i praksis kun meget få tvivlstilfælde. Men for at man kan konstruere en matrice over ledfamilier, må teksten først rekonstrueres uden henvisninger, substitutioner og ellipser.

§ 9. HENVISNING er praktisk ikke noget problem, man ved faktisk næsten altid hvad pronominet henviser til, men teoretisk er det uafklaret hvad et pronomens henvisning egentlig er. Henvisning finder sted fra pronominer

(Kallmeyer 177-252) og kan betragtes som et grænsetilfælde af partiel semantisk gentagelse. Pronominer har sjældent mange semantiske komponenter, men dog nogle. Fx er hun markeret for 'hunkøn' og kan ikke henviser til et hankønsord:

- (1) John er flyttet ind i sit nye hus. *Hun byggede det sidste år.

Der findes 3 typer af henvisningsord: personlige: jeg, mig, min, du, dig, din, han, ham, hans, hun, hende, hendes, den det des, dets, vi, os, vores, I, jer, jeres, de dem, deres; demonstrative: den, det, her, der, -en, -et; og komparative: samme, lignende, identiske, ligesådan, anden, ellers, flere, færre, så...som, komparativer fx bedre, højere.

§ 10. SUBSTITUTION. Henvisningsord erstatter ved deres partielle semantiske gentagelse af en komponent alle de semantiske komponenter i den genstandshelhed (som regel) som det henviser til og får altså samme reference som genstandshelheden

- (1) Min økse er sløv. Jeg må slibe den (= min økse).

Substitution er imodsætning hertil en rent grammatisk mekanisme hvorved man undgår at gentage ord fx:

- (2) Min økse er for sløv. Jeg må have en skarpere en (= økse).

- (3) Du tror at Anna allerede ved det. Det (= vide det) tror jeg alle gør.

I (2) og (3) sker der ingen henvisning til hele genstandshelheden men kun til ordet økse, der er altså heller ikke tale om samme reference. gør henviser kun til vide det ikke til at Anna ved det (Halliday & Hasan Kap. 3).

Af substitution findes der 3 typer: nominale: en, nogle, samme; verbale: gøre; sætnings-substitution: det, ikke.

- (4) A: - Jeg vil gerne have spejlæg på ristet brød.

B: - Jeg vil gerne have det samme.

- (5) A: - Må jeg se elefanterne?

B: - Ja, her er der nogle afrikanske, der nogle indiske.

- (6) Peter ryger mere end Anna gør.

- (7) A: - Er det en mangofrugt?

B: - Det tror jeg.

(8) A: - Kommer du i dag?

B: - Bestemt ikke.

§ 11. ELLIPSER (Halliday & Hasan kap. 4) kan betragtes som et særtilfælde af substitution, nemlig substitution med nul. Man kan også sige at det er sætninger der mangler et (nødvendigt) grammatisk led da det på grund af tekstlige eller ikke tekstlige omgivelser alligevel kan opfattes og ikke misforstås:

(1) (i) Peter købte brød

(ii) Ulla fisk

I (ii) kan købte umiddelbart indsættes

(2) (i) Spillerne bruger hver 4 brikker.

(ii) Disse anbringes på hjørnepladserne

I (ii) kan man umiddelbart indsætte af spillerne.

Ellipser kan både være nominale (kærnen i genstandshelheder (3) eller hele genstandshelheder, fx i passiv (2), eller nominaliseringer), verbale (her udelades enten alle verbaler undtagen det venstreste (4), eller undtagen det højreste (5), eller dem alle (6) i en verbalhelhed, fx ved sideordninger (1) eller sætningsellipser (6)).

(3) Min økse er sløv. Jeg må have en skarpere.

(4) A: Har du været ude at svømme?

B: Ja jeg har.

(5) A: Hvad har du været ude at lave?

B: Svømme.

(6) A: Kom han i går?

B: - Nej, i forgårs.

På grundlag af reglerne om henvisning, substitution og ellipse er det muligt at rekonstruere en variant af teksten hvor alle led og dele er ekspliciteret, således at en ledfamiliematrice kan udfyldes uden mangler. Denne rekonstruktion skulle i praksis ikke give problemer. Dog er det nødvendigt at lave den for ikke at få problemer senere i analysen.

§ 12. ISOTOPI (Greimas 105-6 og 153-167, Kallmeyer kap. 6.6). Ledfamiliematricer er den praktiske procedure til at finde de hyppigste semantiske gentagelser på. Teoretisk har man brug for et mere præcist

begreb, nemlig isotopi. Isotopi er ikke blot hyppige semantiske gentagelser, men dominerende semantiske gentagelser. At nogle semantiske komponenter dominerer er en funktion af at de leksikalske størrelser, som i sig selv er flertydige, entydiggøres i en tekst. Denne entydiggørelse lader nogle af de komponenter der er i et ord, træde frem som dominerende. Ordet jord i (1) § 8 er i sig selv flertydigt. Det kan enten betyde 'jordkloden' eller 'jordbunden'. Imidlertid er der det fælles ved solen, verdensrummet, energi og 'altid' og så betydningen 'jordkloden' at de alle hører til 'astronomi'. Dette er grunden til at man kan afgøre at jorden i denne tekst må betyde 'kloden', og det har samtidig den virkning at man kan udpege 'astronomisk' som en dominerende semantisk komponent i denne stump tekst. Ordet jord i betydningen 'jordklode' har igen flere forskellige komponenter: 'planet', 'med luft om', 'med liv på', 'med mennesker på', osv. Af dem er det kun 'planet' der har at gøre med 'astronomisk'. Dominerende bliver altså ikke det ord som gentages oftest, men den komponent som ved entydiggørelsen udkonkurrerer de alternative komponenter og som indgår i flest ord.

Via en opstilling af en matrice over de semantiske ledfamilier, kan man bestemme de dominerende semantiske komponenter eller tekstens isotopi, det vil være det man normalt kalder tekstens emne eller tema; terminologien er dog meget forvirrende på dette område, disse ord bruges i flere forskellige sammenhænge.

§ 13. SEMANTISKE RELATIONER. I det foregående har jeg fremstillet hvorledes man kan nærme sig en bestemmelse af sammenhængen i tekstmeningen ud fra den forudsætning at det er muligt og praktisk gennemførligt at lave en komponentanalyse af alle ord, at man fx skulle have en komponentordbog. Dette er ikke nogen helt gal forudsætning - eksisterende ordbøger (NDO og ODS) kan til en vis grad faktisk tjene som komponentordbøger. Se fx. opslaget på jord i NDO: 1) jordkloden, 2) jordbunden eller massen, opslag på klode: himmellegeme, på sol: den centrale klode i vort solsystem.

Det er på den anden side også klart at eksisterende ordbøger ikke nødvendigvis definerer alle ord ved et begrænset antal ord der kunne stå for det begrænsede antal komponenter som komponentteorien forudsætter at alle ord kan sammensættes af.

Det er også klart at teorien om semantisk komponentanalyse ikke er blevet sandsynliggjort i en sådan grad at den umiddelbart kan tages for gode varer. Der er det svage punkt ved den at man aldrig kan have beskrevet alle nuancer ved et ord, de vil nemlig skifte alt efter hvilke sammenhænge ordet forekommer i; man kan heller ikke bevise at en komponent i et ord er den samme som i et andet ord - især vil komponentlighed på tværs af ordklasserne være problematiske: Det er fx tvivlsomt om det er den samme komponent der i høj og lodret og som jo ellers måtte være 'op-ned', for høj og dermed komponenterne i ordet, står fx i modsætning til tyk, mens lodret kun kan stå i modsætning til vandret.

Imidlertid falder hele teorien om sammenhæng i teksten ikke sammen selv om man opgiver at gennemføre komponentanalyser. Partielle semantiske gentagelser behøver man ikke at definere som komponentgentagelser. Man kan også beskrive sammenhæng ved hvilke (som regel paradigmatisk definerede) semantiske relationer der optræder som syntagmatiske relationer i forløbet. Det drejer sig om: synonymi, hyponymi, kohyponymi, komplementaritet, antonymi, del-helhed, årsag-virkning, ting-stof, rum-indhold, mål-middel, mængde-element, genstand-funktion.

Her følger der summariske definitioner af relationerne. Der bruges følgende forkortelser: X og Y betegner ytringer, a og b er leksikalske størrelser således at a i X er udskiftet med b i Y, X og Y er ellers ens. De intuitivs empiriske semantiske påstande (Om sprog § 19) noteres således: -X acceptabel ytring; -*X uacceptabel ytring; X = Y X har samme mening som Y, X — Y X implicerer Y; x ≠ Y X er uforenelig med Y:

SYNONYMI: a er synonym med b hvis $X = Y$

(1) Dette er et udsagnsord = Dette er et verbum

Der findes i sproget kun meget få ordpar som dels kan udskiftet med hinanden i alle kontekster og som dels har både samme emotive og kognitive mening fælles (Lyons 1969 s. 448). Til betegnelsen synonymer hører derfor også ordpar der kun kan udskiftes i visse kontekster: sindssyg-gal, sindssyg-åndssvag, sindssyg-absurd, og ordpar der kun har den kognitive, men ikke den emotive mening fælles: kone-hustru, madamme-kælling-lillemor.

HYPONIMI: a er hyponym til b hvis $X \rightarrow Y$ og a og b er specifikke substantiver, eller verber eller adjektiver (se også §17):

(2) Nogle drenge elsker æbler $\rightarrow$ nogle børn elsker æbler

(3) Hun løber $\rightarrow$ Hun bevæger sig

Ved adjektiver er denne relation dog sjælden, men man kan her finde KVASIHYPONYMI mellem et adjektiv og et substantiv eller verbum:

(4) Den er rød $\rightarrow$ den har en farve

Hyponymi kan også ses af konstruktioner som:

(5) (i) b er en slags a

(ii) b er en form for a

(iii) b eller en anden a

(iv) købte hun det eller fik hun det på anden måde?

(Lyons 77 kap 9, 4-9, 5)

ANTONYMI: a og b er antonymer hvis $X \neq Y$:

(6) Elefanten er stor $\neq$ elefanten er lille

Antonymi eller gradsmodsætning indebærer altid en sammenligning og er altså en skjult komparation:

(7) Elefanten er lille = elefanten er lille af en elefant at være

(8) - En lille elefant er et stort dyr

KOMPLEMENTARITET: a og b er komplementære modsætninger (artsmodsætninger) hvis $X \rightarrow$ ikke Y og $Y \rightarrow$ ikke X

(9) Barnet er en pige $\leftrightarrow$ barnet er ikke en dreng

KOHYPONYMI: a og b er kohyponymer hvis de er hyponymer til et fælles c. Dreng og pige er hver især hyponym til barn og dermed kohyponymer.

DEL-HELHED: Denne og de følgende relationer kan primært genkendes ved at de tillader henvisning fra det ene led til det andet i bestemt form (disse relationer drejer sig altså kun om substantiver, ved verber falder hyponymi og del-helhed ofte sammen (Lyons 77 side 314)):

- (10) (i) Jeg har en cykel
 (ii) Styret er knækket.

Her henviser styret i (ii) til cykel i (i).

Relationen defineres sekundært ved tautologiske sætninger der viser hvilke verber der kan forbinde de to led (jeg understreger i eksemplerne på dette, (ii), verberne):

- (11) (i) En cykel består af styr, stel, sadel...
 (ii) Et styr er en del af en cykel / en cykel har et styr.

TING-STOF:

- (12) (i) Hun havde håndjern på. Metallet var koldt
 (ii) Håndjern er lavet af / består af jern / håndjernets metal

MÆNGDE-ELEMENT:

- (13) (i) Regeringen var til møde. Undervisningsministeren kom for sent
 (ii) Ministrene udgør regeringen / regeringens ministre

RUM-INDHOLD:

- (14) (i) Han havde et stort værelse. Møblerne var lækre
 (ii) Værelser indeholder møbler / værelsets møbler

ÅRSAG-VIRKNING:

- (15) (i) Sammenstødet skete kl. 13⁴². De tilskadekomne blev fundet langt senere
 (ii) De kom til skade på grund af sammenstødet / de tilskadekomne ved sammenstødet

MÅL-MIDDEL:

- (16) (i) De ville fælde træet. Saven var for sløv
 (ii) Man fælder træer med en sav

RELATOR-RELATUM:

- (17) (i) Læreren var træt. Eleven var træt
 (ii) En lærer er lærer i forhold til en elev / lærerens elev

GENSTAND-FUNKTION:

(18) (i) Hun stod med en hammer. Slaget var godt

(ii) En hammer er beregnet til at slå med / hammerens slag

Alle de her opregnede semantiske relationer kan skabe sammenhæng i teksten (se også § 19). Opstilling af ledfamiliematricer kan hvile på dette grundlag og det kan fremanalyseringen af tekstens isotopiområde også. Det kan altså ske uden en komponentanalyse.

For at lette overblikket skal jeg her opstille et skema over hvilke semantiske sammenhænge der svarer til hvilke komponentforhold og til hvilke ekstensionelle klassetilhørsforhold:

relation	komponenter	ekstensionsklasser
a synonym til b	a og b har samme komponenter	intersektion klassemønstre
b er hyponym til a	b har foruden alle a's komponenter mindst én	klasse a inkluderer b
a er antonym til b	a og b har et par komponenter uforenelige, resten er ens	klassenaboskab intersektion
a er komplementær modsætning til b	- -	a og b udtømmer universet uden at overlape

§ 14. DISKURSREFERENTER. Et særtilfælde af semantisk sammenhæng er referentiel identitet, altså det forhold at der to steder i en tekst ikke blot findes samme semantiske komponenter - eller synonyme, antonyme osv - men at der også ved ordene refereres til det samme i omverdenen eller en mulig verden. Forskellen på semantiske identiteter kan ses af følgende eksempel:

(1) (i) Fire unge mennesker kom på hospitalet da en halv snes rockere i aften trængte ind på Herlev Kollegium og gennemtærskede dem med jernstænger

(ii) Der er formentlig tale om et opgør mellem rockerne og en ung mini-rocker, som bor på 6. sal på kollegiet.

I (ii) er både rockerne og en mini-rocker semantiske gentagelser af rockere i (i). Men kun ordet rockerne er markeret som reference-

identitet, idet (viser det sig) den unge mini-rocker er en af de fire unge mennesker.

Referenceidentitet viser sig i teksten ved substantiver i bestemt form eller ved pronominer. Imidlertid gælder referenceidentitet ikke altid som i (1) reference til det samme individ i omverdenen. Man kan også have referenceidentitet mellem størrelser som måske ikke eksisterer i den fysiske verden men i en anden mulig verden, se (2):

- (2) (i) Kaster en spiller en globus,
 (ii) kan han springe med sin brik til næste globefelt.

Han i (ii) henviser til en spiller i (i) men det er ikke betegnelsen for en unik person som kan identificeres af taleren (og modtageren), men kun en enkelt person som har kastet en globus. Derfor er det rimeligst at tale om diskursreference, det vil sige referenceidentitet inden for den mulige verden som er gældende i teksten på dette sted, diskursverdenen.

Man kan ikke nødvendigvis henvise fra én diskursverden til en anden:

- (3) (i) Ulla har brug for en sekretær
 (ii) Han skal kunne skrive på maskine
 (iii) Han skriver glimrende på maskine.

Han i (ii) henviser til sekretær i (i) som optræder som diskursreferent i den verden som udgøres af hvad Ulla har brug for. Henvisningen kan lade sig gøre fordi (ii) som (i) er markeret som Ulla's-har-brug-for-verden, nemlig ved: skal. (iii) er derimod ikke en mulig fortsættelse af (i), han i (iii) kan ikke henvise til sekretær i (i) fordi (iii) er den faktiske verden og ikke samme diskursverden som (i) og (ii).

Diskursreferenter kan være ental eller flertal, specifikke eller generelle, generiske former skaber blot en særlig diskursverden hvor inden for der frit kan ske henvisninger. Diskursverdener skabes ellers af: verbernes tidsformer, af anførende verber og adverbialer af en særlig art (se§ 19).

I litterær teori går fænomenet diskursverden under navnet fiktiv fortæller og synsvinkel. Man kan fx i en fiktionshistorie skelne mellem fortællerens verden og de agerende personers verden som udgøres af deres anførte tanker og replikker:

- (4) (i) En stakkels døv kone gik engang til byen med noget lærred hun havde gjort og ville have solgt. (ii) På vejen mødte hun tre mænd. (iii) "Godmorgen", (iv) sagde den første. (v) "Ja det er rigtig godt lærred," (vi) sagde konen. (vii) "Hvormange er klokken?" (viii) sagde den anden. (ix) "Firetyve skilling alen," (x) sagde hun. (xi) I havde fortjent et livfuld hug, (xii) sagde den tredje. (xiii) "Ja det har jeg såmænd ærlig fået for hver alen jeg har solgt," (xiv) sagde konen.

I denne tekst er der mindst to diskursverdener, fortællerens (og dermed mændenes) og konens. Konens diskursverden er (v), (ix) og (xiii) og derudover de ord fra mændenes replikker som går igen i konens svar og som tillader os læsere som kender til fortællerens verden, at regne ud hvad hun tror de siger: God (iii), Hvormange (viii) og I havde fortjent (xi). De to verdener er netop karakteristiske ved at man ikke kan finde nogle diskursreferenter over grænserne. Det i (v) henviser fx ikke til noget. Hele pointen i historien er da også at der pludselig kommer noget der kunne ligne en diskursreference i (xiii) med det til et livfuld hug. I konens verden skal det imidlertid henvise til fireogtyve i (ix).

IV. ORDEN, 1. Led. =====

§ 15. ORDEN er blevet defineret som de relationer af forskel der er mellem de forskellige led i en tekst - på alle de niveauer der kan være tale om. Det er semantiske relationer som gør det at leddene optræder i en bestemt rækkefølge meningsfuldt og som gør at tekstens begyndelse signalerer at dette er begyndelsen, at dette er en tekst af en bestemt art, og hvorledes teksten slutter.

En beskrivelse af ordens-relationerne må derfor bestå af: 1) definition af hvilke led der kan være tale om, altså hvilke forskellige typer af led der findes, 2) fastlæggelse af hvilke relationer der kan være mellem leddene, og 3) bestemmelse af reglerne for i hvilken rækkefølge disse således relaterede led kan forekomme. Alle de typer af semantiske relationer der blev nævnt i § 12 kan reduceres til at bestå af konjunktion og disjunktion af semantiske komponenter (§ 6), men kun deres konjungerede komponenter kunne tjene som sammenhængskabere. Alle disse relationers disjungerede komponenter kan tjene som bærere af

ordensrelationer.

§ 16. DISKURSREFERENTINTRODUKTION er en ordensmarkør på laveste niveau. Enhederne på dette niveau er diskursreferenterne i en tekst. Der refereres ikke på samme måde første gang og de følgende gange en diskursreferent optræder i en tekst. I tekstens begyndelse introduceres diskursreferenten, mens der senere henvises til denne ved bestemte former og pronominer.

Den normale form for diskursreferentintroduktion er ubestemt form af substantiverne:

- (1) En stakkels døv kone gik engang til byen med noget lærred
hun havde gjort.....

Diskursreferenter der kan anses for at være kendt af modtageren på forhånd, enten fordi de er alment kendt og givne, eller fordi modtageren kender situationen og den omtalte referent, kan introduceres i bestemt form:

- (2) Jorden får al sin energi fra solen
(3) Over indgangsdøren til Niels Bohrs sommerhus.....

I alle tre eksempler er der tale om unikke referenter som kan identificeres af afsenderen i den givne verden.

Dette gælder ikke generiske diskursreferenter, dvs hvor der er tale om enhver af en eller anden slags, om arten, da er referenten ikke identificerbar for afsenderen.

Generiske diskursreferenter kan indføres i bestemt form ental, ubestemt ental, nøgen form flertal eller bestemt flertal:

- (4) Tigeren er den største af kattedyrene
(5) En tiger har sorte striber på tværs
(6) Tigre lever i Indien
(7) Tigrene er uddøde i Sibirien

Ubestemt ental kan kun have distributiv betydning: - en tiger lever i Indien, mens de andre former kan have enten distributiv eller kollektiv betydning.

Diskursreferentintroduktion er tegn på at en tekst begynder, herved introduceres de referenter som læseren senere må kende.

Typen af diskursreferentintroduktion markerer også hvilken type af tekst der er tale om. Introduktioner med ubestemt substantiv om unikke

identificerbare referenter er karakteristiske for beretninger, især ikke-fiktive; fiktive har ofte bestemtform skønt læseren ikke kan kende dem på forhånd, det er netop det der markerer fiktionen. Beskrivelser, dvs. fx en leksikonartikel, er karakteristisk ved en generisk diskursreferentindførelse.

§ 17. ENTITETER AF HØJERE RANG. Visse prædikater kan som argument have hele prædikationer. Dette kaldes prædikater af højere rang (Reichenbach § 53). En prædikation der således optræder som argument kaldes tilsvarende en entitet af højere rang (Lyons 77 kap. 11.3).

Mange adverbier er prædikater af 2. rang:

- (1) Han reagerer hurtigt

betyder således: 'han reagerer og hans reaktion er hurtig'.

Prædikationer der altså er entiteter af 2. rang står i modsætning til entiteter af 1. rang som er referenceudtryk som betegner personer, dyr, fysiske genstande. 2.-rangs entiteter er processer, tilstande, begivenheder som er placeret i tid og rum:

- (2) (i) Solen gik ned
(ii) Han dansede i går
(iii) Rockerne brød i aftes ind

Sådanne entiteter finder sted, sker eller varer i modsætning til 1.-rangs entiteter som eksisterer, er eller befinder sig et sted:

- (3) (i) Solnedgangen foregik kl. 22
(ii) Hendes dans varede i ti minutter
(iii) Rockernes indbrud skete kl. 21³⁰

Ved 2.-rangs entiteter synes der ingen forskel at være på generiske og ikke-generiske referenceudtryk:

- (4) (i) Den samme person var her i dag $\neq$ en lignende person
(ii) Den samme ting skete i dag = en lignende ting

Substantiveringer og sætninger er typiske 2.-rangs entiteter. Prædikationer dvs. entiteter af 2. rang kan sammen med prædikater af 2. rang danne nye prædikationer af 2. rang.

Man kan også tale om entiteter af 3. rang. De er uden for tid og rum, dvs det er påstande, kendsgerninger, noget som vides eller føles.

Man kan illustrere forskellen på 2.- og 3.-rangs entiteter med følgende eksempler:

(5) (i) Ulla så på at toget kørte kl. 23

(ii) Ulla så at toget kørte kl. 23

I (i) er toget kørte en 2.-ordens entitet, en begivenhed som fandt sted kl. 23, i (ii) er at toget kørte en kendsgerning som Ulla ikke nødvendigvis så, men som hun kom til at opfatte som en kendsgerning (ved fx at se på en køreplan). 3.-rangs entiteter finder ikke sted, er ikke virkelige, men er snarere sandsynlige, sande de kan hævdes, benægtes, huskes og glemmes. De kan være objekter for de propositionelle attituder og er således prædikater af 3. rang:

(6) Han dansede beklageligvis smukt

Her er beklageligvis et prædikat af 3. rang der som argument har den kendsgerning at han dansede smukt. Dette at han dansede er igen en begivenhed som fandt sted i tiden. Beklageligvis finder som prædikat derimod ikke sted i tiden, en parafrase af (6) kunne lyde:

(7) Det er beklageligt at han dansede smukt

(8) kan derimod kun parafraseres som (9) ikke som (10):

(8) Han dansede smukt

(9) Hans dans var smuk

(10) Hans dans er smuk

Af 3.-rangs prædikater kan man nævne: glædelig nok, efter sigende, som bekendt, formentlig, selvfølgelig, naturligvis, utvivlsomt, mærkværdigvis, jeg ved, jeg tror, jeg håber, jeg formoder, efter sigende, man siger, det siges.

3.-rangs prædikater indgår ikke som en del af prædikatet, de angiver derimod hvilken propositionel attitude prædikationen, 2.-rangs entiteten, skal opfattes under, hvilken sproghandling der er tale om:

(11) Der er formentlig tale om et opgør mellem rockerne og en ung mini-rocker

Læg mærke til præsensformen midt i en fortidsberetning.

Som andre entiteter kan entiteter af 2. og 3. rang også være diskursreferenter, og man kan henvise til dem i bestemt form:

- (12) (i) Jeg holder mig til vigepligten
 (ii) Og min reaktion er naturligvis hurtig

Man kan med andre ord sige at en almindelig sætning så at sige er en entitet af 2. rang der introduceres i ubestemt form, altså: en sætning er en diskursreferentintroduktion. Man kan se at sætninger er ubestemte af følgende parallel:

- (13) (i) Nogle drenge elsker æbler → nogle børn elsker æbler
 (ii) Alle børn elsker æbler → alle drenge elsker æbler
 (iii) Drengen elsker æbler ↗ barnet elsker æbler

Ved nominaler gælder det at ubestemte specifikke referenter (i) implicerer deres eget overbegreb, mens generiske referenter (ii) implicerer deres eget hyponym, og bestemte udtryk (iii) ikke kan indgå i en implikationsrelation med hverken sit overbegreb eller sit hyponym idet valget mellem de to former ikke har at gøre med sandhedsværdien, men med afsenderens opfattelse af hvorledes modtagerens kendskab til sagen er (Leech side 168).

Prædikater opfører sig i denne sammenhæng som ubestemte referenceudtryk, de implicerer overbegrebet:

- (13) (iv) Ulla løber → Ulla bevæger sig

I 3.-rangs entiteter, altså prædikationer med en sætning (2.-rangs entitet) som argument og et 3.-rangs prædikat som prædikat, vil det informationsmæssige fokus - i modsætning til almindelige sætninger - som regel ikke falde på prædikatet, men på argumentet (sætningen af 2. rang):

- (14) Og efter min formening forandres oven i købet lydsvingningerne og fortoner sig i første omgang.

Forbindelsen til de andre sætninger i sammenhængen etableres ikke af efter min formening som nærmest står parentetisk.

§ 18. EKSISTENSPRÆDIKATIONER. Mellem to entiteter af 2. rang, mellem prædikationer, kan der også optræde en ordens relation. Der findes forskellige typer af prædikationer defineret ved hvilke relationer der er mellem prædikationens dele indbyrdes.

En prædikation er en forbindelse mellem en del som er et referenceudtryk, prædikationens argument, og en anden del som er et prædikat

om dette argument.

Referenceudtryk forudsætter at referenten eksisterer i en eller anden verden. Ved bestemte referenceudtryk forudsættes det også at referenten er unik og kan identificeres af afsender og modtager.

Prædikater forudsætter ikke eksistens, men at det er muligt at referenten på det angivne tidspunkt og sted har de egenskaber eller gør de processer som prædiceres. Prædikater og argumenter skal være forenelige, det præsupponerer prædikaterne.

Der findes dog visse undtagelser fra disse generelle beskrivelser: eksistentielle, demonstrative, generiske prædikationer og identitetsprædikationer.

Ved eksistentielle prædikationer er eksistensen (i en eller anden verden) ikke præsupponeret, den prædiceres. Dette gælder også demonstrative prædikationer:

- (1) Der var engang en stakkels døv kone
- (2) Dette er en solsort
- (3) Der er løver i Afrika

(Allwood 77).

Her bliver det grammatiske subjekt altså den nye information og er på denne måde faktisk prædikatet. Eksistentielle prædikationer har som verbal enten være i den eksistentielle betydning, eller synonymt her til: bo, leve, eksistere (Werlich § 491-92).

Ofte er eksistentielle prædikationer kun mulige med tids- eller stedsangivelser som komplement (dvs nødvendigt grammatisk led ud over prædikatet). På dansk findes eksistentielle prædikationer især som der-konstruktioner. Ordet der kan da også opfattes som et rudimentært stedsadverbiel (Lyons 69 afsnit 84).

§ 19. GENERISKE PRÆDIKATIONER er særegne ved at argumentets og prædikatets forenelighed ikke er præsupponeret som i almindelige sætninger, den prædiceres. Sammenlign:

- (1) Hanløven har et sår på højre ben
- (2) Hanløven har en manke på hovedet

(2) er nærmest tautologisk og kan da også kun under ganske usædvanlige betingelser gøres til en bestemmende relativsætning, hvad en ikke-tautologisk sætning let kan:

(3) - * Den hanløve som har manke på hovedet.....

(4) - Den hanløve som har et sår på højre ben.....

Generiske prædikationer har ofte verbet i altid-præsens, men kan dog have fortid:

(5) - Løven levede i Lilleasien

At det stadig er en generisk prædikation viser sig dog ved at man ikke kan referere til den med en prædikation i specifik tid i den følgende sætning:

(6) - * Løven levede i Lilleasien. Den blev fanget af Nero's soldater.....

Generiske prædikationer er ofte metasproglige og forekommer især i beskrivelser, fremstillinger og i argumentation.

§ 20. IDENTITETSPRÆDIKATIONER. Den tredje type af prædikationer som i opbygning afviger fra det normale med en diskursreferent hvis eksistens er præsupponeret, og et prædikat hvis forenelighed med argumentet er præsupponeret, det identitetsprædikation og herunder kløvede sætninger.

I identitetsprædikationer er prædikatet være i betydningen identitet, ikke klasseinklusion:

(1) Hun er den yngste pige i klassen

(2) Den yngste pige i klassen er hende

Her er det for begge diskursreferenter præsupponeret at de eksisterer, hvorfor sådanne identitetsprædikationer må optræde som svar eller som de ikke-første prædikationer i en tekst.

En særlig grammatisk konstruktion bruges på samme måde til at angive at det forudsættes at prædikatet har eksistens, dvs at det er tilfældet at det sker, nemlig sætningskløvning (Diderichsen 1946 side 177):

(3) Det er hende der er den yngste pige i klassen

(4) Det var Peter Ulla sendte pakken

(4) kan jo nemlig parafraseres således:

(5) Forudsat at du anerkender at Ulla sendte pakken til en, meddel jeg dig nu at det var Peter

§ 21. BEGIVENHEDER OG TILSTANDE. Inden for 2.-rangs entiteter kan man skelne mellem begivenheder, tilstande og varigheder.

BEGIVENHEDER er prædikationer med overgangsprædikater, hvor der sker en overgang fra én tilstand, som præsupponeres af prædikationen, til en anden, som er en følge af prædikationen, fx:

- (1) 4 unge mennesker kom på hospitalet

Der sker her en overgang fra (det præsupponerede): de var ikke på hospitalet til det der er følgen: de var på hospitalet.

TILSTANDE er prædikationer hvor der ikke sker nogen overgange:

- (2) De blev alle slået med jernstænger

Her sker der ikke nogen overgang (som kan ske på så og så lang tid) men der beskrives en tilstand som kan vare i så og så lang tid.

VARIGHEDER er prædikationer som ikke kan være hyppige:

- (3) (i) Han haltede
(ii) Han var halt

(i) er en tilstand om hvilken man kan sige ofte eller altid. (ii) er derimod en varighed hvor man ikke kan tilføje disse ord:

- (3) (iii) Han haltede ofte
(iv) * Han var altid halt

- (4) Rockerne trængte ind på kollegiet der ligger ved Herlev station

§ 22. HANDLINGER, OPLEVELSER, PROCESSER er en anden inddeling af 2.-rangs entiteterne. Det er en inddeling efter hvilke af Fillmore's dybdekasus prædikater kan forbindes med. De tre typer kan findes med følgende spørgeteknik:

HANDLINGER er prædikationer der kan være svar på:

- (1) Hvad laver du?
(2) (i) Jeg synger, jeg maler mit hus
(ii) * Jeg fryser, jeg er bange.....

Til handlinger kan der være knyttet en HANDLENDE (det logiske subjekt), en MOTIVATION (fordi) og en HENSIGT (for at):

(3) Hvorfor gør hvem det - fordi/for at?

OPLEVELSER er prædikationer der 1) kan have jeg som logisk subjekt (verber) eller som kan have for mig som komplement (adjektiver), som 2) ikke er handlinger, og som 3) ikke kan modificeres med åbenbart eller andre epistemiske attitudeprædikater i 1. person nutid:

- (4) (i) * Jeg er åbenbart bange i dag
- (ii) Jeg er åbenbart rød på næsen i dag
- (iii) * Det er åbenbart behageligt for mig at sidde i stolen

Til oplevelser kan der være knyttet: en OPLEVENDE, en PÅVIRKNING (hvorfor) og noget OPLEVET:

- (5) Hvad fik hvem til at synes det/til at være det?
- (6) (i) Mørket fik mig til at blive bange
- (ii) Stolens puder fik mig til at synes at den var behagelig at sidde i

PROCESSER er prædikationer der ikke er handlinger eller oplevelser:

- (7) Vandet koger

Til processer er der knyttet DET BEHANDLEDE, evt ÅRSAGEN (kraften eller midlet):

- (8) Hvad fik det til at ske?
- (9) Varmen fra ilden fik vandet til at koge

For at give overblik skal jeg her give et skema over de forskellige former for prædikationer og entiteter:

rang	prædikater	entiteter
1.	<u>eksisterer</u> , <u>er</u>	diskursreferenter som er nominaler: <u>konen</u> , <u>politiets patruljevogne</u>
2.	<u>sker</u> , <u>finder sted</u> , <u>varer</u>	begivenheder, tilstande eller varigheder, handling, oplevelser eller processer, altid specifikke
3.	<u>er sande</u> , <u>sand-</u> <u>synlige</u> , <u>forment-</u> <u>lig</u> , <u>jeg synes</u>	specifikke eller generiske

2. Relationer.

=====

§ 23. KILDER. Orden i en tekst kan kun beskrives ved tre delbeskrivelser: hvilke led kan en kæde bestå af, hvilke relationer kan der være imellem dem, og hvilken rækkefølge kan de stå i. I dette afsnit behandles relationerne.

Teorier som relationer mellem entiteterne, dvs i høj grad mellem prædikationer, hører ikke til traditionelt grammatisk stof. Kilderne til dette afsnit er da også andre end traditionelt lingvistiske fremstillinger, nemlig: stilistik, retorik, logik og den forholdsvis nye videnskabsgren der hedder artificial intelligence, som er læren om hvordan man får datamaskiner til at løse opgaver som normale mennesker let udfører, herunder: at svare på spørgsmål, at parafrasere eller resumere, evt at oversætte fra et sprog til et andet.

Fra stilistikken kan man hente læren om metonymiformerne, som hviler på de relationer som også skaber orden i teksten. Metonymier er omformede tekster på grundlag af disse regler, fx at stemme efter hoveder, ikke efter hoveder hvor hoveder står for personer da man har en del-helhedsrelation mellem ordene.

Fra retorikken kan man hente læren om topik, dvs hvilke steder i ens verdensbillede man skal hente argumenter i en given kommunikationssituation. Hvis der skete noget, må det have en virkning, osv.

Fra logikken kan man låne læren om de logiske konnektiver, dem der forbinder propositionerne (prædikationerne) i logikken: og, eller, hvis...så, hvis og kun hvis.

Fra artificial intelligence kan man hente læren om inference, dvs hvilke slutninger man kan drage af en tekst, fx at hvis der er en mand, må der også være et hoved: Jeg så en mand på gaden. Hovedet var helt bundet ind.

§ 24. PRÆSUPPOSITION er konversen til den relation der nok er den vigtigste ordensrelationer i tekster, nemlig muliggørelse. Præsupposition er imidlertid lettest at definere, derfor behandles den først.

Præsupposition er en relation mellem to ytringer; fx præsupponerer (i) (ii):

(1) (i) Hun faldt i søvn

(ii) Hun var vågen

Ofte defineres præsuppositionen af en sætning som de dele af dens indhold som ikke påvirkes af en eventuel benægtelse af sætningen. I praksis gør man efter denne definition således at man benægter sætningen (uden særlig betoning af noget led) og ser da hvilke dele af indholdet (sætningens oprindelige implikationer) der stadig er sande:

(2) Hun faldt ikke i søvn

(Også (2) implicerer (1, ii).

Imidlertid er nægtelsen som kriterium ikke altid så sikker, nægtede sætninger er altid potentielt flertydige, nemlig med hensyn til hvad der benægtes. Derfor kan det være en fordel at definere præsupposition i forhold til en ræsonnementskæde i stedet for: Når man bruger en sætning som et led i en ræsonnementskæde, fx ved at man til den føjer en konklusion som begynder med derfor, så kan denne konklusion ikke være baseret på sætningens præsuppositioner. Prøver man det vil ræsonnementet synes mærkeligt eller ugyldigt:

(3) (i) Ulla holdt op med at tæve sin mand

(ii) Derfor er hun en brutal en

(i) præsupponerer at Ulla har tævet sin mand, men da det er det der (normalt) kunne begrunde at hun er brutal, er sætningen mærkelig.

(Harder og Kock).

Der findes flere forskellige former for præsuppositioner: Det kan præsupponeres:

- 1) at resten af sætningen er sand i HV-spørgsmål, fx hvorfor gik du?
- 2) eller i kløvede sætninger, fx det var ham der gik præsupponerer: én gik
- 3) at alle bestemte referenter eksisterer og kan identificeres i en eller anden verden, fx jeg er overrasket over politiets nye horn
- 4) at der ved overgangsverber har været en før-tilstand, fx hun vågnede → hun sov
- 5) at at-sætningen for faktive verber er sand, fx de morede sig over at han faldt i
at enten vurderingen eller begivenheden er sand i bedømmelser:
de anklagede ham for at have stjålet frakker → det er forkasteligt at stjæle frakker, de kritiserede ham for at have stjålet frakker → han havde stjålet frakker
- 6) forskellige forhold ved adverbialer, fx hun sov igen → hun

havde sovet før

Funktionen af de præsupponerede dele af sætningen er den at give information om på hvilken baggrund en ytring skal ses, således at det for modtageren specificeres hvad der for modtageren er relevant i ytringen.

§ 25. MULIGGØRELSE defineres som konversen til relationen præsupposition. Hvis ytring X præsupponerer ytring Y, og Y forekommer i tekst før X, da muliggør Y X:

- (1) (i) Hun lå længe vågen
- (ii) Men så faldt hun i søvn

Som regel skal alle en sætnings præsuppositioner være kendt af modtageren. Det kan de være hvis det er almindeligt kulturelt gods, hvis det er kendt fra situationen, eller hvis det har stået tidligere i teksten. Tager man konkrete tekster er der mange muliggørelsesrelationer blot mellem få sætninger. Se fx på (2):

- (2) For at kunne føre en brik fra hjørnepladsen og ud på spillefeltet, må der altid kastes en globus

Denne sætning præsupponerer følgende (med det præsupponerende element fra (2) understreget):

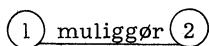
- (3) (i) der eksisterer et spil som modtageren kender,
- (ii) der eksisterer mindst én spiller som er i stand til at kunne føre,
- (iii) der eksisterer nogle brikker,
- (iv) der eksisterer en hjørneplads,
- (v) brikkerne står i forvejen på hjørnepladsen (fra),
- (vi) der eksisterer et spillefelt,
- (vii) spilleren ønsker at føre brikkerne fra hjørnepladsen ud på spillefeltet (kunne),
- (viii) nogen eller noget (et sæt regler) regulerer (ix),
- (ix) hvornår spilleren må gøre noget (må),
- (x) det ville være muligt at flytte brikkerne ud fra hjørnepladsen, med et eller andet kast end globus (altid),
- (xi) der eksisterer en terning (kastes),
- (xii) der er en globus på denne terning (globus),

Af disse præsuppositioner viser de fleste sig faktisk at have stået tidligere i teksten (jeg indsætter de små romere fra (3) på det sted i teksten hvor de optræder og nummererer ellers tekstens sætninger med arabere med parentes bag):

- (4) 1) I dette spil (i) kan deltage 2, 3 eller 4 personer (ii), som hver bruger 4 ensfarvede brikker (iii). 2) Disse anbringes i hjørnepladserne (iv) (v) af tilsvarende farve, 3) hvorefter spillet begynder med terningkast (xi) efter tur. - 4) Fremrykningen sker venstre om (vi, (vii?)). 5) For at kunne føre en brik fra hjørnepladsen og ud på spillefeltet, må der altid kastes en globus.

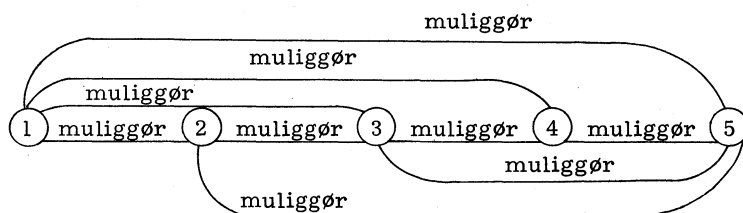
Alle sætningerne 1)-4) muliggør således sætning R (4, 5)) (= (2)), samtidig muliggør de hinanden.

Relationens muliggørelse kan grafisk fremstilles således:

angiver at prædikation 1 muliggør prædikation 2.

Forholdene i (4) kan så beskrives således:

Der findes visse præsuppositioner til (2) som ikke er blevet introduceret i (4, 1)-4)), fx (ix, xi, xii). De drejer sig om at der findes et reglement, men da det udgøres af selve teksten, kan det med rimelighed antages at være kendt af modtageren i situationen. Det samme kan siges om det at der findes en globus på terningen. Derimod kan man ikke helt forstå hvorfor ordet altid står i (2). Ordet fremrykningen i (4, 4)) forudsætter også kendskab til at spillet består i at man rykker brikkerne frem. Men det ved læserne ikke på dette tidspunkt i teksten - hvis det ellers er læsere der ikke kan spille ludo i forvejen. Her er præsuppositionen altså ikke muliggjort tidligere. Ellipsen af spillefeltet i (4, 4)) er også mildest talt uheldig, man ved nemlig ikke hvad spillefeltet er på dette tidspunkt. Dette er ganske simpelt en dårlig

stump tekst.

§ 26. SVAGE SEMANTISKE RELATIONER er ordensrelationer som er svagere end præsupposition og muliggørelse. De er svage fordi de ikke gør teksten uacceptabel hvis de mangler, de gør den kun lidt mærkelig:

- (1) (i) Anna holdt fast i snoren på sin flotte nye ballon. (ii) Pludselig tog et vindstød den. (iii) Vinden førte den hen imod et træ. (iv) Ballonen ramte en gren og gik i stykker. (v) Anna græd og græd.

Der er ikke nogen muliggørelsesrelation mellem (iv) og (v), men de fleste indfødte sprogbrugere vil (uden yderligere kontekst) opfatte at Anna græd fordi ballonen gik i stykker. Årsagsrelationen vil mange angive ved et fordi eller et derfor hvis de skulle lave et resumé på 1/3 af originalens længde:

- (2) Anna græd fordi vinden havde blæst hendes ballon i stykker mod et træ.

To prædikationer kan altså stå i et kausalforhold til hinanden uden at dette nødvendigvis er markeret eksplicit i teksten. Der skal blot være visse betingelser opfyldt m.h.t. hvilke prædikationer der er tale om. I dette eksempel gælder det Anna's kendskab til at ballonen gik i stykker påvirker hende til at blive ked af det, hvilket så får hende til at græde. Der er altså en relation mellem ballonen gik i stykker og Anna græd og græd som kunne kaldes påvirkning, det er relationen mellem en sindstilstand og begivenheder, tilstande eller kendsgerninger som påvirker tilstanden. At hun bliver ked af det kan forudses af at hun synes at ballonen er flot i (i). Mere grammatisk kan man formulere det således at enhver oplevelse kan være påvirket af en prædikation som er begivenhed, proces eller en kendsgerning som den oplevende er blevet opmærksom på.

Relationens svaghed viser sig ved at manglende relationer ikke gør tekster ganske uacceptable, men måske mærkelige og uinteressante, at relationerne kan være ekspliciteret eller ej, at ikke ekspliciterede relationer kan falde væk hvis der ekspliciteres andre relationer:

- (3) Anna var rædselsslagen for sin ballon. Den gik heldigvis hurtigt i stykker, men Anna græd og græd alligevel.

§ 27. KAUSALE RELATIONER. Der findes flere former for kausale relationer. Her skal de blive opregnet summarisk:

PÅVIRKNING: enhver OPLEVELSE kan være PÅVIRKET af en BEGIVENHED, TILSTAND eller KENDSGERNING som den oplevende kan have kendskab til:

- (1) Han er irriteret over at politiet er begyndt at bruge et nyt udrykningshorn

MOTIVATION: enhver HANDLING kan være MOTIVERET af en tidligere OPLEVELSE hos den HANDLENDE:

- (2) Gæsten undrede sig og spurgte professoren

HENSIGT: enhver HANDLING kan være udført med den HENSIGT at nå den sandsynlige VIRKNING AF HANDLINGEN:

- (3) Han spiste for at blive mæt

HANDLINGER indgår således ofte i MÅL-MIDDEL-relationer med hinanden, fx hvis den ene HANDLING MULIGGØR den anden:

- (4) Peter gik ind for at finde en forbindelse

FORÅRSAGE: enhver FYSISK PROCES kan have en i tid og rum nærliggende PROCES som ÅRSAG og som VIRKNING:

- (5) Vinden førte ballonen ind imod et træ. Ballonen gik i stykker

FORANLEDIGE: en handling kan være foranlediget af en BEGIVENHED, TILSTAND, ELLER KENDSGERNING:

- (6) De blev slået. Den ene kastede sig ned på gulvet.

§ 28. KAUSALKÆDER er kæder af kausalforbindelser af forskellige typer. I sådanne kæder kan flere led være udeladt og må indsættes af modtageren for at teksten giver mening:

- (1) (i) Rockerne styrede direkte mod værelse 607, (ii) og dér gav de sig til at slå løs på de fire unge mennesker (iii) som var der. (iv) Tre af de unge var på besøg hos den fjerde, (v) alle blev de slået af jernstænger. (vi) Den ene af gæsterne kastede sig ned

på gulvet og dækkede sit hoved, (vii) han er den eneste som kriminalpolitiet har afhørt.

Relationen mellem (v) og (vi) er ikke så simpel. (v) er en sanselig begivenhed der kan PÅVIRKE de unge til at føle smerte (v-a). Dette kan MOTIVERE en af personerne til at undgå smerten (v-b). En af de unge prøver ved det MIDDEL (at dække hovedet (vi)) at undgå smerten, som på den anden side er HENSIGTEN med at dække hovedet.

Derved må han have FORÅRSAGET at han ikke blev ramt siden han ikke kom på hospitalet hvilket ville have UMULIGGJORT at han blev afhørt.

Skematisk ser teksten således ud:

(v) PÅVIRKER (v-a) MOTIVERER (vi) HENSIGT (v-b) MULIGGØR (vii)

Af disse mindst 5 prædikationer er kun de 3 eksplicite, og af de 4 relationer der er mellem dem er ingen nævnt udtrykkeligt; alligevel er det en helt normal og acceptabel tekst, og min tolkning af den kan vist heller ikke betvivles.

§ 29. INFERERE OG BEGRUNDE. De 4 typer af kausal relationer som er nævnt i § 27 vil alle forløbe i tid med årsagen før virkningen, dette kan i teksten markeres ved at prædikationerne har samme tid, og årsagen står før virkningen eller ved at tidsrelationen er markeret eksplicit i tempusformerne:

(1) Han spurgte efter at have undret sig

Imidlertid findes der også visse kausalrelationer hvor prædikationerne ikke er relateret i tid, det drejer sig om logiske slutninger: inferencer og begrundelser:

(2) (i) Ballonen gik i stykker, (ii) så vinden må have ført den mod en gren

(3) (i) Peter er en idiot, (ii) for han har glemt referatet

(2, ii) er ene entitet af 3. rang (må have) som er gjort sandsynlig af den kendsgerning at ballonen senere gik i stykker, man kan altså slutte sig til, inferere (ii) af (i).

I (3) er (i) en vurdering som har (ii) som sin begrundelse. Igen er det en 3.-rangs entitet i nutid der begrundes af kendskabet til en begivenhed:

- (4) Jeg synes at han var en idiot fordi han glemte referatet

INFERERE OG BEGRUNDE: en entitet af 3. rang kan være infereret eller begrundet af en begivenhed eller en kendsgerning.

Ved INFERERE er der oftest tale om at man kan inferere fra 3. -rangs entitet X til sandsynligheden af 3. -rangs entitet Y fordi der er en kausalrelation mellem de tilsvarende 2. -rangs entiteter fra Y' til X'.

Ved BEGRUNDE er det en VURDERING eller en REGULERING der begrundes af en 3. -rangs entitet der prædicerer noget om den eller det der vurderes. Adjektiver der således kan indgå i prædikationer der forbindes med BEGRUNDE kan stå sammen i en særlig konstruktions-type:

- (5) Nominal + var + så + adjektiv, at nominalet verbal

- (6) Han var sådan en idiot at han glemte referatet

Han var så idiotisk at han glemte referatet

- (7) Du forstyrrer så meget at du må gå nu

- (8) Du må gå nu. Du forstyrrer

I tekster kan man ofte finde den relation som er konvers men med ordensskift til BEGRUNDE, det kan kaldes PSEUDOÅRSAG:

- (9) Peter var/er en idiot, så han glemte referatet

PSEUDOÅRSAG vil altså sige at en handling eller en oplevelse er pseudoforårsaget af en prædikation.

Et par autentiske eksempler kan iøvrigt illustrere hvor komplekst området er:

- (10) (i) Man behøver øjensynlig megen indsigt for at kunne modtage de ret usædvanlige lyde

- (ii) Det nye horn er et trafikfremmedlegme.

(i) er begrundelse for (ii):

- (11) (i) Alt liv er vigtigt

- (ii) Rigdommen på forskelligt liv kan vi ikke skabe igen, hvis vi har ødslet det bort

- (iii) Vi må lære at holde hus med forrådene

(i) og (ii) er begrundelser for (iii). Almindelige syllogismer falder inden for relationen BEGRUNDE.

§ 30. SPECIFIKATION er en anden svag semantisk ordensrelation, dens konvers kan kaldes INKLUSION:

(1) Keld kom til skade i sit 29. faldskærmsudspring. Han brækkede benet

(2) De løb, dansede, hoppede og sjippede og fik således motion

Specifikation findes som relation hvis de har fælles diskursreferenter som subjekt og hvis enten det andet prædikat er hyponym til det første, eller hvis det andet prædikat er en del af det første. Skellet mellem hyponymi-relationen og del-helhedsrelationen viser sig nemlig ved prædikationer at være meget flydende i modsætning til hvad det er ved referenceudtryk (Lyons 77 side 314). Det at danse kan både være en form for og en del af det at gøre motion. En særlig form for del-helhed-relation findes mellem en tilskreven egenskab (et vurderende attribut) og de handlinger eller processer hvori egenskaben viser sig:

(3) Hun var fornuftig. Hun tog en taxa hjem

(4) (i) Der findes mange former for natur. (ii) Der er både barsk tundra og ørkener og subtropiske egne.

Specifikation og begrundelse kan altså også i mange tilfælde falde sammen:

(5) Hun var så fornuftig at tage en taxa hjem

(6) Der er så mange former for natur at der både er barsk tundra, ørkener og subtropiske egne

Det er ikke altid sikkert hvilket af to prædikater der er det overordnede i en specifikation, se fx:

(7) (i) Udrydde andre racer

(ii) Undertrykke andre racer

(iii) Ødsle rigdom på liv bort

(iv) Udplyndre forråd

(v) Sprede forråd i små stykker

En omhyggelig overvejelse vil dog vise at (iii) implicerer alle de andre, det kan også ses af at (9) er bedre end (8) (se § 37):

(8) Den rigdom på forskelligt liv kan vi ikke skabe igen, hvis vi udrydder og undertrykker andre racer, hvis vi ødsler den bort, hvis vi udplyndrer forrådene og spreder dem overalt

- (9) Den rigdom på forskelligt liv kan vi ikke skabe igen, hvis vi ødsler den bort, hvis vi udrydder og undertrykker andre racer, hvis vi udplyndrer forrådene og spreder dem overalt

Det kan også ses af at (10) men ikke (11) er et acceptabelt resumé af (9) (se § 33):

- (10) Vi må ikke ødsle rigdommene på forskelligt liv bort
(11) Vi må ikke undertrykke andre racer

§ 31. TEMPUS, KOMPARATION OG ANFØRSEL er 3 svage relationer.

TEMPORALrelationen er den at to prædikationer opfattes at ske efter hinanden hvis de har samme tempus og hvis de begge er overgange:

- (1) Rockerne styrede direkte til værelse 607 på 6. sal,
og der gav de sig til at slå løs på de 4 unge mennesker som
var der

Er begge prædikationer derimod tilstande eller varigheder opfatter man at de to prædikationer foregår samtidig:

- (2) Jeg er overrasket over det nye horn, og som bilist er jeg indstillet på...

En overgang efter en tilstand kan enten betyde at tilstanden er slut:

- (3) Hun sov fast. Men så vågnede hun pludselig

Eller tilstanden (eller en varighed) før en overgang kan angive hvad der sker mens overgangen finder sted:

- (4) En stakkels døv kone gik engang til byen. På vejen mødte hun
3 mænd.

KOMPARATIONSrelationen kan findes mellem to prædikationer der er synonyme eller ko-hyponyme, og hvoraf den ene har en højere grad på en vurderingsskala end den anden:

- (5) At tænke frit er stort, at tænke rigtigt er større

ANFØRSELSrelationen gælder fænomenet direkte tale, tanke osv, generelt det forhold at to prædikationer tilhører to forskellige diskursverdener og at den ene er indlejret i den anden:

- (6) "God morgen", sagde den første mand

§ 32. SYMMETRISKE RELATIONER står i modsætning til de foregående relationer ved at have sig selv som konvers relation:

- (1) Der kom is på søen fordi det var frostvejr = det var frostvejr
så der kom is på søen
 (2) De gode græd og de onde lo = de onde lo og de gode græd

Til de symmetriske relationer hører:

ADDITIV. Relationen mellem to prædikationer som står i samme relation til en tredje prædikation, fx begge specifikationer af samme tredje osv:

- (3) Sovjetunionen strækker sig gennem næsten hele Europa og
 Asien, dens territorium udgør en sjettedel af jordens landareal

Alle andre symmetriske relationer kan siges at være særtilfælde af additivrelationen:

PARALLELSPECIFIKATION: de to prædikationer er specifikationer af samme tredje:

- (4) (Der findes alle former for natur)
 (i) Lige fra barsk tundra
 (ii) Til ørkener
 (iii) Og subtropiske egne

ALTERNATIV: de to additive prædikationer udelukker hinanden:

- (5) (i) Kastes der globus, kan spilleren føre sin brik til nærmeste
 globefelt
 (ii) Kaster man stjerne, rykker man frem til nærmeste stjerne-
 felt

KONTRAST: de to additive prædikationer står som modsætninger:

- (6) (Hvordan kan De)
 (i) Som videnskabsmand
 (ii) Tro på at en sådan tingest bringer lykke
 (7) (i) Efter min formening forandres lydsvingningerne fra det nye

horn og fortøner sig i første omgang, formentlig til et andet bestemmelsessted

- (ii) Det gamle BABU overfører tonen uden ophold til menneskets sanseapparat

§ 33. SAMMENFATNINGER er den sidste form for svage semantiske ordensrelationer der skal omtales, den omtales sidst fordi den forudsætter kendskab til de andre.

SAMMENFATNING er det at en tekst parafraseres af en anden tekst som er kortere end den første. Det består principielt i at to prædikationer der er forbundet med en af de førnævnte relationer parafraseres ved en enkelt prædikation. Det sker efter følgende retningslinier: (Prædikationer noteres med X og Y, sammenfatningsrelationen med -S:)

X MULIGGØR Y -S: Y

- (1) Hun lå vågen, men så faldt hun i søvn -S: hun faldt i søvn

X FORÅRSAGER Y -S: DEN X-HANDLENDE gør Y

- (2) Vinden førte ballonen hen imod en gren. Den gik i stykker -S: vinden fik ballonen til at gå i stykker

X MOTIVERER Y -S: Y

- (3) Gæsten undrede sig og spurgte professoren -S: gæsten spurgte professoren

X med HENSIGTEN Y -S: X

- (4) Han spiste for at blive mæt -S: han spiste

X SÅ Y SÅ Z SÅ P -S: X SÅ P. Her er der dog kun tale om en tendens til at første og sidste led i en temporal kæde falder væk sidst:

- (5) Hun tog pennen, førte den til papiret og skrev under -S: hun tog pennen og skrev under

X SPECIFICERES Y OG Z -S: X

- (6) Hun kom til skade, hun brækkede benet og fik en hjernerystelse -S: hun kom til skade

X BEGRUNDES Y -S: X

- (7) Hun var fornuftig, hun tog en taxa hjem -S: hun var fornuftig

X PSEUDOÅRSAG TIL Y -S: Y

- (8) Peter var en idiot, han glemte referatet -S: Peter glemte referatet

X INFERERER Y -S: Y

- (9) Ballonen gik i stykker, vinden må have ført den mod en gren -S: vinden må have ført ballonen mod en gren

V. NORMEN.

=====

§ 34. NORMERNE.

I dette kapitel skal jeg nu prøve at vise hvilke normer og regler der gælder for de prædikationer og andre led som er sat i relation til hinanden på den måde som er beskrevet i foregående afsnit.

Disse regler er tydeligt normative af karakter, og de er udledt af det almindelige princip om at man forventer fornuftighed af en samtalepartner.

Fornuftkravet kommer til udtryk som et krav om relevans. Afsenderen skal hele tiden kun bruge ytringer som er passende relevante for modtageren og hendes eller hans verdensbillede på det givne tidspunkt i teksten.

Relevanskravet kan i forhold til formålet med teksten og den bestemte adressat bestemmes som et krav om at teksten, og hver del af teksten skal være informativ og at hver del af teksten skal være redundant. Det første redundanskrav lyder således:

- R.1. Alle præsuppositioner skal være muliggjort (enten ved tidligere prædikationer eller ved ikke-tekstlige informationer).

Omvendt vil der også være det krav at man ikke må have prædikationer der muliggør andre prædikationer som ikke kommer. Det er altså det tilsvarende krav om informativitet:

- R.2. Enhver prædikation skal stå i mindst én relation til mindst én anden prædikation, og jo færre des værre.

Det er et yderligere redundanskrav at alle mange-en-relationer som fx specifikation og begrundelser skal have den enkelte entitet uden for delene:

R.3. En-mange-relationer skal have den enkelte entitet (knudepunktet) i randen af helheden.

Og det omvendte informativitetskrav lyder:

R.4. Prædikationer der er forbundet med én-én-relationer bør stå ved siden af hinanden.

Endeligt følger der tre redundansregler:

R.5. Grammatisk og semantisk struktur skal være så isomorf som muligt.

R.6. Der bør ekspliciteres så mange relationer mellem prædikationerne som modtageren har brug for.

R.7. Enheder på højt niveau: paragraffer og afsnit, som er forbundet med symmetriske relationer, bør så vidt muligt have identiske eller symmetriske mønstre af relationer mellem prædikationerne.

Disse 7 forskellige regler kan ikke skilles skarpt fra hinanden, de er alle mere eller mindre udtryk for det generelle princip at man skal udtrykke sig så kort som muligt, utvetydigt og ikke for urelevant eller informativt. Imidlertid er det vigtigt at specificere dette princip ud, således at man i konkrete tilfælde kan påvise alternative formuleringer som ville være mere relevante eller mindre informative. Til tider kan de forskellige principper arbejde sammen således at man ikke præcist kan afgøre om det er den ene regel eller den anden der er overtrådt i en given tekst, og til andre tider kan principper komme i modstrid med hinanden. For dette tilfælde er reglerne ordnet efter den vægt man kan tillægge dem, med det vigtigste og mest iøjnefaldende først og det mindre vigtige og ofte mere tvivlsomme senere.

I de følgende paragraffer diskuteres hver enkelt regel.

§ 35. MULIGGØRELSE.

Den første regel lyder:

R.1. Alle præsuppositioner skal være muliggjort (enten ved tidligere prædikationer i teksten eller ved ikke-tekstlige informationer).

Denne regel er så stærk at den sjældent overtrædes. Et eksempel på en overtrædelse af denne regel er fremrykningen i bestemt form i reglerne

for globeludo. (Se § 25). Dette eksempel kan dog også fortolkes således at afsenderen har forestillet sig at teksten var skrevet for folk der kendte almindelig ludo og altså kun havde brug for at kende de særlige regler ved globeludo. Ordet altid i sætningen:

- (1) For at kunne føre en brik fra hjørnepladsen og ud på spillefeltet, må der altid kastes en globus

tyder også på dette. Den præsupponerer at der kan tænkes tilfælde hvor der ikke skal kastes en globus, nemlig hvor man spiller almindelig ludo.

R.1. gælder ikke fiktion. Tværtimod er det et af de karakteristiske træk ved fiktion at diskursreferenter kan indføres i bestemt form selv om modtageren ikke kan identificere størrelsen:

- (2) Hun stak blomsten i geværløbet og så ind i soldatens forvirrede og sorgfulde øjne
- Han er død sagde hun

De første linier af Inge Eriksen: Viktoria og verdensrevolutionen, 1976.

Ikke blot tegnes der i teksten et billede af en modtager der ved og kender noget som den faktiske modtager ikke kan identificere, men det signaliseres også at det alligevel ikke er en gal tekst modtageren læser (som når man har fået et brev som er adresseret til naboen). Ved at være en offentlig tekst signaliserer teksten at modtageren ikke er gal selv om de præsupponerede størrelser ikke er kendte.

Virkelig slemme overtrædelser af R.1. får man når præsuppositionen eksplicit er blevet benægtet i det foregående:

- (3) Anna græd. Ballonen ramte en gren og gik i stykker. Vinden førte den hen imod et træ...

Sådanne eksempler findes kun meget sjældent autentisk. Normalt vil fejlene være som i (1) og kan altså beskrives som det at afsenderen har en gal eller ufuldstændig opfattelse af hvad modtageren ved og kender.

§ 36. LØSE ENDER kan være navnet på overtrædelser af R. 2.:

- R.2. Enhver prædikation skal stå i mindst én relation til mindst én anden prædikation, og jo færre des værre.

For at jeg kan demonstrere at dette princip er aktivt virkende som norm for hvordan tekster skal opbygges, må jeg introducere et system til at notere en tekst med de relationer der er mellem prædikationerne. Jeg foreslår følgende: prædikationerne skrives under hinanden til venstre på siden, til højre for hver prædikation skrives prædikationens navn og relationerne mellem prædikationerne noteres ved streger mellem navnene med noteret relationstype.

Eksempler:

MULIGGØRELSE: relationsnotation: m:

hun lå vågen _____ TILSTAND
 | m:
 men så faldt hun i _____ OVERGANG
 søvn

PÅVIRKNING, MOTIVATION, FORANLEDNING, ÅRSAG: notation:
fordi:, derfor:

han er irriteret over _____ OPLEVELSE
 at politiet er begyndt } fordi:
 at bruge et nyt udtryk- }
 ningshorn _____ BEGIVENHED

gæsten undrede sig _____ OPLEVELSE
| derfor:
og spurgte professoren _____ HANDLING

HENSIGT: notation: for at:

han spiste _____ HANDLING
for at blive mæt _____ | for at:
TILSTAND

SPECIFIKATION: notation: nemlig, altså:

hun kom til skade ————— INKLUSION
 hun brækkede benet ————— | nemlig:
 og fik en hjerneryst- SPECIFIKATION
 else

de skal have medbestem-
melse

og de skal lære at ud-
trykke sig rent sprog-
ligt

SPECIFIKATION

altså:

det ville hjælpe dem ————— INKLUSION
enormt

Læg mærke til at én-mange-relationer noteres ved hjælp af hjælpesymboler som SPECIFIKATION, INKLUSION.

BEGRUNDELSE: notation: for:, ergo:

ballonen gik i stykker	_____	KENDSGERNING	
			ergo:
vinden må have ført den			
mod en gren	_____	ANTAGELSE	
Peter er en idiot	_____	VURDERING	
			for:
han har glemt ref-			
ratet	_____	KENDSGERNING	
alt liv er vigtigt	_____	VURDERING	
			ARGU-
rigdommen på forskel-	_____	KENDSGER-	MENT
ligt liv kan vi ikke		NING	
skabe igen, hvis vi			ergo:
har ødslet det bort			
vi må lære at holde	_____		KONKLUSION
hus med forrådene			

Læg mærke til at alle årsagskategorierne noteres med fordi: og derfor:, mens begrundede og infererede noteres med for: og ergo:. Årsagsrelationerne gælder mellem entiteter af 2. rang, mens begrundede og infererede relationerne gælder mellem entiteter af 3. rang.

Man skal også være opmærksom på at de fleste konjunktioner er flertydige, således at ordet altså: som i notationen betegner specifikation, i daglig sprog også kan bruges om inferering. Blot man er opmærksom på problemet skulle det dog ikke volde problemer.

TID: notation: så:, efter at:, mens:

rockerne styrede til	_____	HANDLING 1	
værelse 607			så:
og gav sig til at slå			
løs på 4 unge	_____	HANDLING 2	
hun sov uroligt	_____	TILSTAND 1	
			mens:
hun drømte om dem	_____	TILSTAND 2	
3 af de 4 unge kunne	_____	BEGIVENHED 1	
i nat udskrives			efter at:
efter behandling på			
skadestuen	_____	BEGIVENHED 2	

KOMPARATION: notation: endog:

at tænke frit er stort _____ VURDERING 1
 at tænke rigtigt er _____ endog:
 større _____ VURDERING 2

ANFØRSEL: notation: at:, siger:

den første mand sagde: ————— ANFØRSEL
| at:
godmorgen ————— ANFØRT
godmorgen ————— ANFØRT
| siger:
sagde den første mand ————— ANFØRSEL

ADDITIV: notation: og: (Dette gælder også parallelspecifikation).

Sovjetunionen strækker sig gennem næsten hele Europa og Asien
dens territorium udgør en sjattedel af jordens landareal

BESKRIVELSE 1

og:

BESKRIVELSE 2

ALTERNATIV: notation: eller:

man kan kaste globus ————— TILSTAND 1
 eller man kan kaste
 stjerne ————— TILSTAND 2

KONTRAST: notation: men:

min reaktion på det gamle horn er hurtig og ganske uden anstrengelse _____ VURDERING 1

men:

det nye horn er besværligt og yderst ubehageligt for mig _____ VURDERING 2

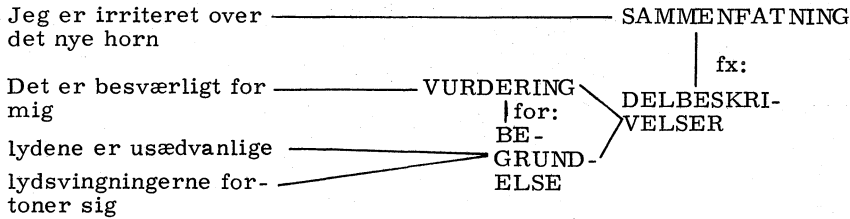
SAMMENFATNING: notation: fx., kort:

det nye horn er be- ————— VURDERING
sværligt ||for:
lydene er usædvanlige ————— BE-
lydsvingningerne for- ————— GRUND-
toner sig ————— ELSE

DELBE-
SKRIVELSER

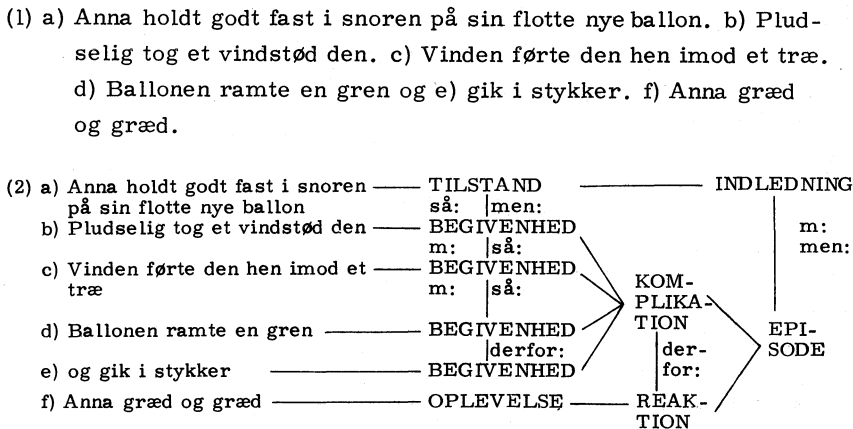
kort:

Det nye horn er et
trafikfremmedlegeme ————— SAMMENFATNING

Det er som regel ikke til at afgøre om man står over for en specifikation eller en sammenfatning.

Relationerne i en tekst kan nu kortlægges på et enkelt diagram, selv om det kun er kortere tekster det kan lade sig gøre ved. Se fx en kortlægning af relationerne mellem prædikationer i teksten om Annas ballon (§ 3, 1):

Denne tekst er altså struktureret på flere forskellige måder. Dels sker der et almindeligt kronologisk forløb: (a) kommer før (b) som kommer før (c) osv. Dels sker der en simpel fremadskridende muliggørelse, (a) af (b), (b) af (c) og (c) af (d). Dels er der en årsagsrelation mellem (d) og (e), dels en motivationsrelation mellem (e) og (f). Endelig er der modsætningsrelationer mellem (a) og (b): Anna har ballonen ~~+~~ Anna har ikke ballonen; mellem (a) og (e): ballonen er hel ~~+~~ ballonen er itu; og mellem (a) og (f): Anna er glad (fine) ~~+~~ Anna er ked af det.

R. 2. siger nu at denne tekst er velformet, men at (c) og (d) er de dele af teksten der bedst kan undværes. Det viser sig da også ved at det er dem der udelades hvis man skal resumere denne historie. Et

rimeligt resumé kan se således ud:

(3) Anna græd fordi vinden havde ødelagt hendes nye ballon

(a) og (d) er altså de mest løse ender, men det er ikke en fejl at have disse sætninger med i en tekst.

Regulære overtrædelser af denne regel får man kun i eksempler som ikke accepteres som tekster:

(3) Carolus døde i forgårs. Blåkælken, Luscinia svecica, er en af vore skønneste og bedste sangfugle af drosselslægten. Jeg skal spise frokost med hende i morgen

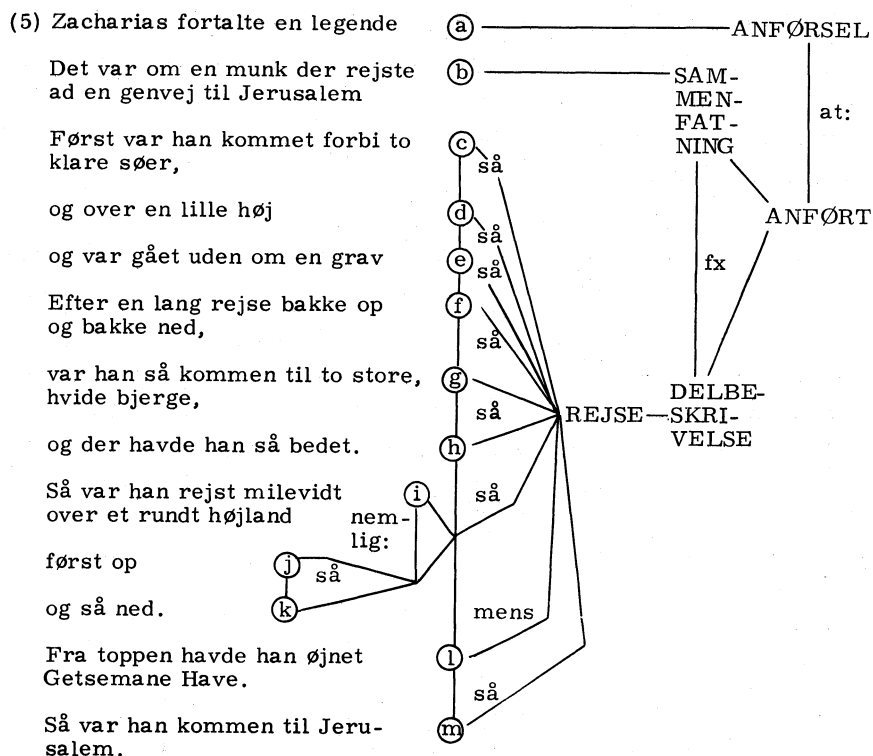
Igen kan man se at reglen sjældent overtrædes således at man registrerer en fejl, men at man kan følge reglen i højere eller lavere grad.

R.2. gælder ikke nødvendigvis den anden vej; det er ikke givet at en tekst er god fordi der er mange relationer mellem prædikationerne. Fx kan der være mange relationer, men på en sådan måde at både R.1. og R.3. er overtrådt og så er flere relationer ikke bedre end færre. Kun hvis man regner alt andet lige er færre relationer dårligere end flere relationer.

Aage Henriksen har i Kritik nr. 6 diskuteret hvorledes tolkningen af følgende eksempel kommer i stand:

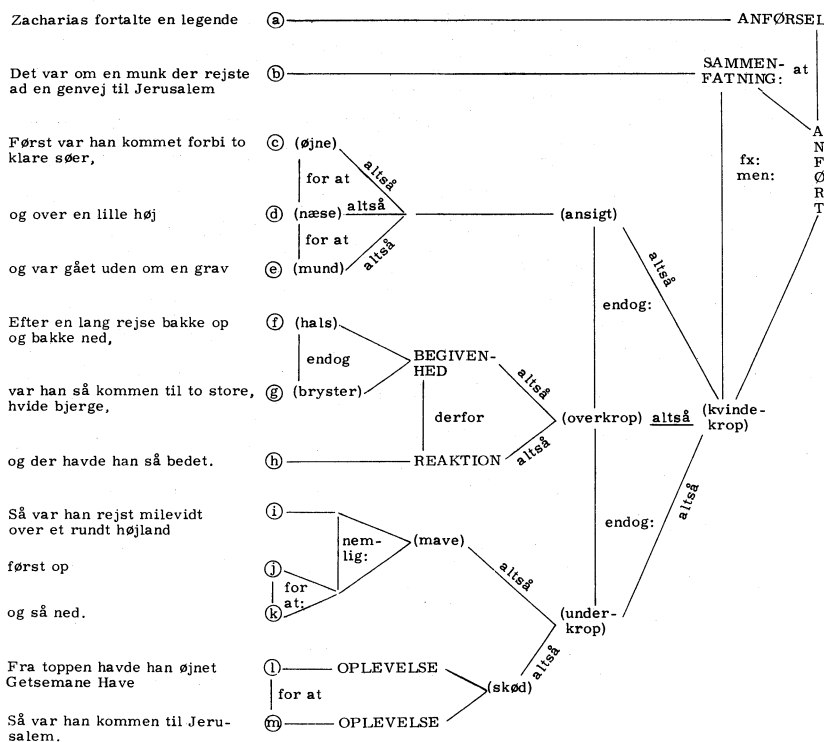
(4) (a) Zacharias fortalte en legende. (b) Det var om en munk (c) der rejste ad en genvej til Jerusalem. (d) Først var han kommet forbi to klare søer, (e) og over en lille høj (f) og var gået uden om en grav. (g) Efter en lang rejse bakke op og bakke ned (h) var han så kommen til to store, hvide bjerge, (i) og der havde han så bedet. (j) Så var han rejst milevidt over et rundt højland (k) først op (l) og så ned. (m) Fra toppen havde han øjnet Getsemane Have. (n) Så var han kommen til Jerusalem

Ved en umiddelbar læsning opfatter man følgende semantiske relationer:

Grunden til at man overhovedet kommer til at tænke på at der måske er en anden læsning end den rent geografiske er den at der er for få relationer mellem prædikationerne. Der er kun tidsmæssige relationer og to specifikationer. Der er ikke nogen hensigter, årsager, forudsætninger, og man forstår ikke hvad udgangspunktet er.

Finder man så den anatomiske læsning, vil de semantiske relationer mellem prædikationerne være følgende:

(Små bogstaver i parantes angiver indholdselementer som ikke står explicit i teksten).

Teksten får ved denne læsning en meget fastere struktur. Den er leddelt i ansigt, overkrop og underkrop, som igen er leddelt. Vejen fra pande til skød bliver nu meningsfuld ved at den ene prædikation muliggør den anden således at alle rejsens dele indgår i en lang kæde af hensigter. Endvidere sker der en stigning med hensyn til hvor frækt stedet er, og de to højdepunkter markeres ved at den fortløbende bevægelse af brydes ved (i) og (m).

Også den grammatiske struktur får lige pludselig en funktion. Af selve rejsen handler det første punktum (d-f) om ansigtet (indledes med først), det andet punktum (g-i) om overkroppen (indledes med efter), og resten om underkroppen.

Den svage overensstemmelse mellem teksten i den geografiske læsning og R.2. tvinger altså læseren til at finde en anden læsning, en

som giver flere semantiske relationer mellem prædikationerne. At man så så let finder den anatomiske er ikke et tekstlingvistisk problem, men skyldes vel dels det selvmodsigende i at ville finde en genvej når man er på vej til Jerusalem, dels at det anatomiske billede dukker op med stor kraft fordi det af traditionen har været fortrængt, netop fra den religiøse sammenhæng. Den tekstlingvistiske regel kan altså ikke begrunde den anden tolkning, men det er en nødvendig forudsætning for at man overhovedet leder efter den. Den tekstlingvistiske regel formidler forbindelsen mellem tekstens grammatiske og semantiske struktur og vores almindelige af traditionen formede opfattelse af og kendskab til verden.

§ 37. KNUDEPUNKTER. Regel 3 lyder således:

R.3. En-mange-relationer skal have den enkelte entitet i randen af helheden.

Af de relationer som er beskrevet i det foregående, og som er resumeret i § 35 vil nogle af dem som oftest være relationer mellem to prædikationer: påvirke, motivere, er hensigten med, før, mens, er komparativ til, og, eller, men. Der er deroverfor andre der er en-mange-relationer, dvs oftest står en prædikation i samme relation til flere prædikationer samtidig, det gælder: muliggøre, begrunde, specificere, er en diskursverden anført ved, sammenfatter.

Fx vil der ofte være flere præmisser og kun en konklusion i en argumentation, der vil som oftest være flere led der specificerer en enkelt prædikation osv. R.3. siger nu at den enkelte prædikation i en-mange-relationer, som kan kaldes knudepunktet altid står enten før alle de andre prædikationer, eller efter de andre prædikationer, men ikke midt i. Man kan let se at det forholder sig sådan i de citerede eksempler. I BT-artiklen om de 10 rockere er overskriften en sammenfatning af hvad der står i teksten, og første sætning i brødteksten er igen en sammenfatning af hvad der står i det følgende, anden sætning er ligeledes en sammenfatning. Sidste sætning i artiklen er ligeledes en inklusion af hele artiklen:

(1) Det er første gang...at noget lignende er sket

I læserbrevet BABU, er (linje 10 fra neden) Det nye horn er et trafikfremmedlegeme en inklusion af det andet typografiske afsnit (indtil denne linje), og og der findes åbenbart ikke behov for denne kvalitetsspektakelmaskine er en konklusion på første typografiske afsnit. Derefter følger konklusionen på de to foregående sætninger, og hvis teksten så sluttede med ordene BABU (linje 4 fra neden) ville det have været en helt naturlig afslutning. Nu fortsætter teksten imidlertid med der overfører tonen uden ophold til det menneskelige sanseapparat. Denne sætning er en årsag til min reaktion er naturligvis hurtig og ganske uden anstrængelse (sidste 3 linjer af 1. afsnit). Dette er altså en overtrædelse af R.3. og sætningen forekommer da også mildest talt malplaceret som den står i teksten.

R.3. er tydeligvis en specifikation af den almindelige regel om at man skal tale relevant. Det er klart at knudepunktet er relevant i forhold til alle dets specifikationer, det siger nemlig eksplicit hvad der er fælles for - og altså skaber sammenhæng mellem - de enkelte specificerede dele. Og specifikationerne er også informative i forhold til den generelle eller sammenfattende prædikation, idet specifikationerne vil være nærmere det abstraktionsniveau som modtageren vil beskrive verden på, eller rettere: nærmere det niveau hvor afsender og modtager vil være enige om beskrivelsen af verden. Specifikationerne er altså det punkt hvor afsenderen kan tage udgangspunkt i sin opbygning af tekstmeningen, der hvor der kan appelleres til afsenderens og modtagerens fælles viden.

Dette betyder ikke at kompositionen specifik - generel er den eneste mulige. Ved alle asymmetriske relationer er der selvfølgelig to mulige kompositionsmønstre, for en-mange-relationerne er det følgende:

specifik- generel	eller	generel-specifik
begrundelser- konklusion	eller	konklusion - begrundelser
dele - sammenfatning	eller	sammenfatning - dele
anførsel - anført	eller	anført - anførsel
muliggørende - præsuppone- rende	eller	(præsupponerende - muliggørende)

Ved muliggørelse er der kun én mulig rækkefølge. Ved de andre er den højre mulighed nok ikke så hyppig som den venstre, men bestemt en brugt mulighed. Man kan kalde den venstre række af kompositionsræk-

kefølger for induktive tekststruktureringer, og den højre række for deduktive tekststruktureringer. Endelig kan man (måske oftest) finde den kombinerede komposition: generel-specifik-generel eller konklusion - begrundelse - konklusion eller sammenfatning - dele-sammenfatning eller anførsel - anført - anførsel. Dette mønster er kendt som et af de eneste kompositionsforslag der undervises i: indledning - tekst - slutning.

Man kan også betragte R.3. som en formulering af det helt almindelige princip at en tekst skal være hierarkisk ordnet (således som jeg forudsætter det i § 6). I visse tekstarter er kravet om hierarkisk ordning stærkere end i andre, fx er det større i tekstarten dansk stil end i et personligt brev; men selv ikke i personlige breve kan man sige at hierarki ikke kræves. Fortæller man fx i et brev om hvad man har foretaget sig den første dag og derefter hvad man har foretaget sig den anden dag, vil det forekomme som sjusk hvis en førstedagsoplevelse pludselig berettes midt i den del af brevet som handler om den anden dag.

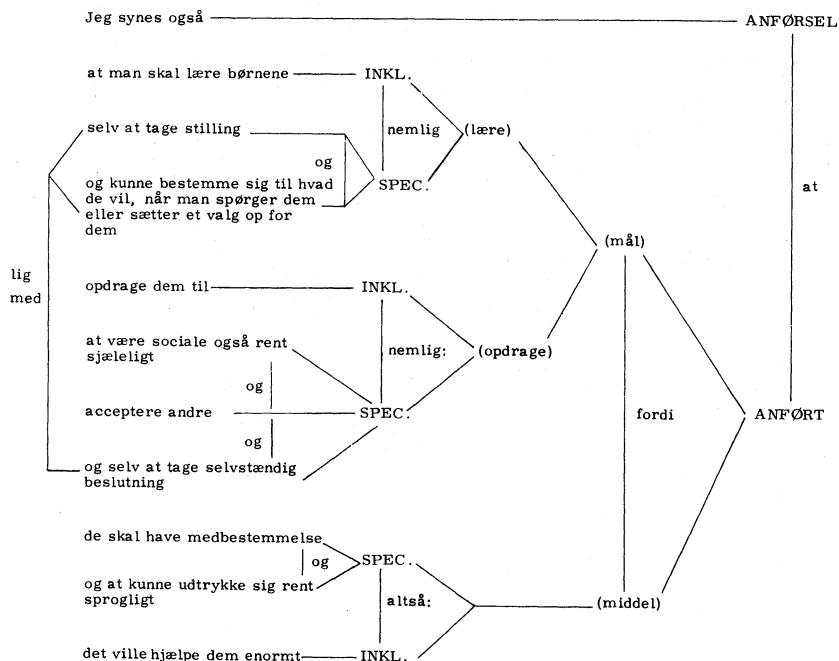
Svagheden i kravet om hierarki i fx breve kan derimod vise sig ved at der slet ikke er knudepunkter, således at en-mange-relationer ikke forekommer i teksten. Princippet fra R.3. må da formuleres således:

R.4. Prædikationer der er forbundet med én-én-relationer bør stå ved siden af hinanden

Et par eksempler kan vise princippet:

- (1) (i) Jeg synes også (ii) at man skal lære børnene (iii) selv at tage stilling (iiii) og kunne bestemme sig til hvad de vil, når man spørger dem eller sætter et valg op til dem, (v) opdrage dem til (vi) at være sociale også rent sjæleligt, (vii) acceptere andre (viii) og selv at tage selvstændig beslutning, (ix) de skal have medbestemmelse (x) og at kunne udtrykke sig rent sprogligt, (xi) det vil hjælpe dem enormt.

Et venligt diagram over koblinger i teksten kunne se således ud:

Der er altså sket en opdeling på hierarkisk højere niveau i hvad jeg'en synes at børnene skal lære og hvad de skal opdrages til. Dette mønster brydes dog af at (iv) og (viii) er identiske. Resultatet er blot at teksten ikke opfattes som hierarkisk ordnet og derfor rodet:

- (3) (i) Deres opholdssted, når De ikke har kunde er i kælderkantinen eller avlerkantinen. Herfra vil De ved højtaleropkald på lønningsnummeret blive rekvireret til den kunde, De skal betjene. Kundekontakten formidles i kundegarderoben, hvor det opføres, hvilke hjælpere den pågældende har. Den kunde, De skal betjene, er De behjælpelig i det omfang, kunden måtte ønske det, med mindre De får andre instruktioner af kundebetjeningens ledere. På salgsdage kan fast kundekontakt ikke påregnes.
- (ii) Enhver kundekontakt skal registreres hos formanden i kundegarderoben. Påstået betjening af kunde vil ikke blive honoreret, såfremt betjeningsforholdet ikke er arrangeret af kundebetjeningens ledere. Under arbejdets afvikling beder vi Dem iagttage følgende forhold:.....

Afsnit (i) i dette eksempel (3) er tydeligvis kronologisk ordnet. Afsnit (ii) handler imidlertid om noget der tidsmæssigt falder midt i det foregående afsnit. På den anden side kan man ikke antage at afsnit (ii) handler om lønforhold da der senere i teksten kommer et afsnit der hedder Vedr. lønafregning. Afsnit (ii) i (3) forekommer således umotiveret på dette sted. Afsnit der er underordnet samme knudepunkt og som altså er forbundet indbyrdes med én-én-relationer, står ikke ved siden af hinanden. I den storopdeling af teksten man kan finde, passer afsnit (ii) ikke ind. Teksten som helhed falder i følgende afsnit:

I. Hilsen

II. Retningslinjerne

A. Kronologisk beskrivelse af eftersynsmandskabets arbejde

(3 i) (3 ii)

B. Forbud

C. Løn

D. Kantine

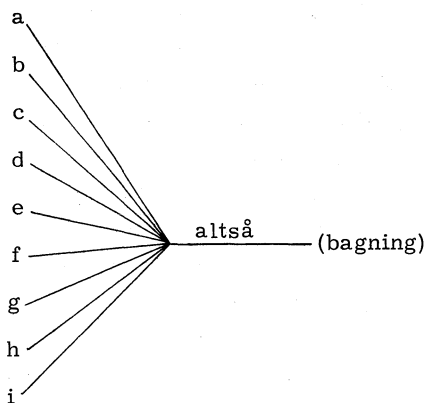
III. Hilsen

I en kronologisk fortløbende beskrivelse af et forløb som i afsnit (i) i (3) kan hver enkelt prædikation siges at være en del af den helhed som hele tidsrummet udgør. I denne tekst er altså R.4. overtrådt.

De tekster hvor den hierarkiske orden er svagest er nok instruktioner. Se eksemplet på en bageopskrift:

- (4) a) Lun væsken. b) Rør gæren ud i lidt væske. c) Evt fedtstof smuldres i melet. d) Tilsæt mel, e) salt og f) sukker, g) men hold ca. 1/4 af melet tilbage. h) Ælt dejen, i) ælt resten af melet i lidt efter lidt. j) Dæk dejen til...

I (4) er R.3. overholdt. Men der synes slet ingen hierarkiske relationer at være - i hvert fald ikke for den der ikke ved en del om bagning i forvejen. Tekstens opbygning kan altså beskrives således:

Denne opbygning ligner meget den opbygning som ikke var acceptabel i § 36 (4), legenden om Zacharias. Man kan da også indvende mod denne opskrift at den ikke er brugbar for folk der ikke har forstand på bagning på forhånd. For dem der har denne viden kan teksten være hierarkisk ordnet. Man kan fx vide at gærceller udvikler sig bedst ved op til 37 grader. a) og b) tilsammen udgør således en helhed der kunne kaldes gærproces sættes i gang. Salt og sukker hæmmer derimod gærcellernes formering og det er således vigtigt at gæringsprocessen er sat i gang uden disse ingredienser. Prædikationerne fra d) til i) kan opfattes som dele af en helhed der kunne være at lave en dej der ikke er for fast. Meningen er altså at hvis dejen er fast nok, skal man ikke komme hele den sidste fjerdedel i. Alle disse overvejelser står imidlertid ikke i teksten og vil ikke blive opfattet af ikke-kyndige. I forhold til dem er teksten ikke tilstrækkeligt hierarkisk struktureret.

Igen i dette eksempel kan man bemærke at de tekstlingvistiske regler om hierarkisk ordning og om de forskellige typer af relationer mellem prædikationer ikke er identiske med ens kendskab til verden. Reglerne virker som formidler mellem tekstlig struktur og kendskab til verden.

§ 38. ISOMORFI betyder det forhold at to størrelser har samme form. R. 5. handler om isomorfi mellem den grammatiske og den semantiske opbygning af en tekst:

R. 5. Grammatisk og semantisk struktur skal være så isomorf som muligt.

Den grammatiske struktur og den semantiske struktur i en tekst er netop konstrukter der er fremkommet ved to forskellige procedurer og er derfor principielt usammenlignelige. At de er isomorfe vil da sige at de har en abstrakt strukturel egenskab fælles, og den må derfor defineres nærmere.

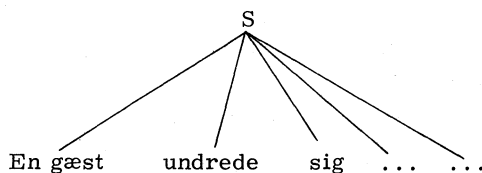
Grammatisk struktur skal her forstås som den beskrivelse man får af en tekst hvis man inddeler den i umiddelbare bestanddele. Det svarer altså til de grendiagrammer som den generative grammatik opstiller som beskrivelser. Imidlertid er det her den grammatiske ordning af sætningerne der især interesserer (fordi den semantiske beskrivelse handler om relationerne mellem prædikationer). Jeg skal ikke her gennemgå hele grammatikken, men kun nævne et par vigtige dele af en periodegrammatik.

En helsætning består af en række led: subjekt verbal objekt, indirekte objekt, adverbialer af forskellig type. Nogle af disse led i helsætningen kan udgøres af sætninger, som kaldes ledsætninger. (Ledsætninger svarer til bisætninger, ordet ledsætninger er dog bedre fordi det henviser til at ledsætninger altid er led i andre sætninger.)

Grafisk kan man fremstille periodeopbygningen således:

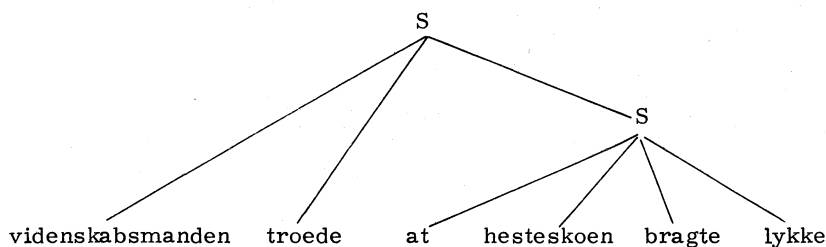
En sætning illustreres af et grendiagram, hvor bunden angiver sætningens led i den rækkefølge de kommer:

(1) En gæst undrede sig over at se dette tegn på overtro

En ledsætning tegnes også som et grendiagram, men en med toppunktet for enden af den overordnede sætnings grene:

(2) Videnskabsmanden troede at hestekoer bragte lykke

Analyseret således vil en beskrivelse af den grammatiske struktur i en tekst være en beskrivelse af det grammatiske hierarki.

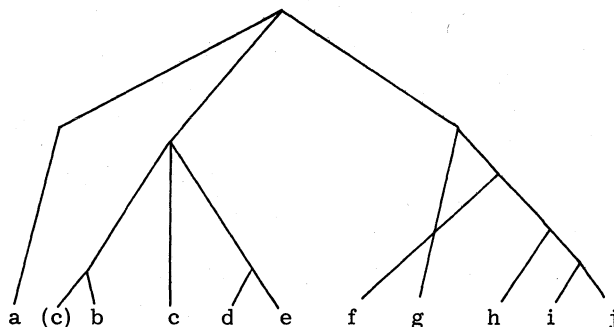
Den semantiske beskrivelse beskriver også en hierarkisk struktur, som ikke dannes af grammatisk over- og underordningsrelationer, men af de semantiske relationer som er svage og en-mange-relationer: begrunde, inferere, specificere, er diskurs verden anført ved, sammenfatter.

R. 5. betyder nu at det grammatiske hierarki og det semantiske hierarki skal have samme form. Måden at illustrere strukturerne på kan umiddelbart vise om de er isomorfe.

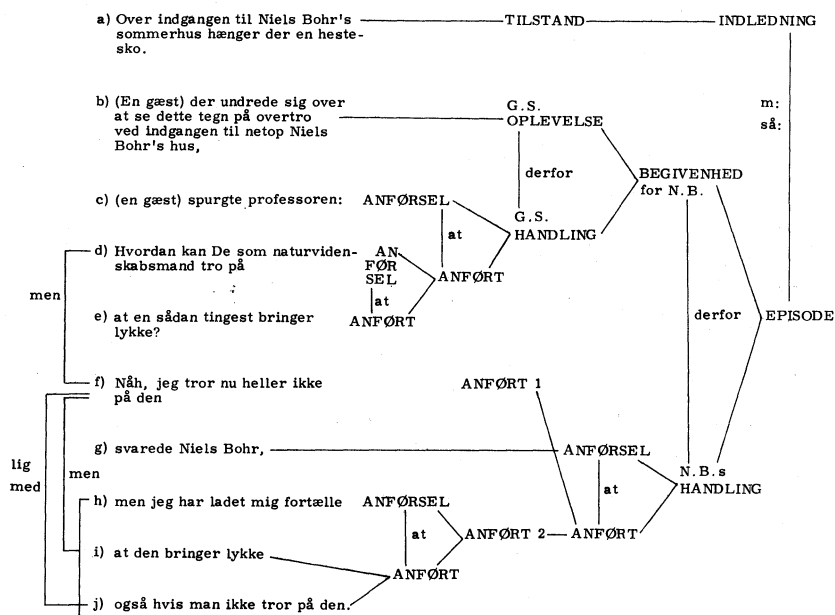
Se fx på teksten om Niels Bohr:

- (3) (a) Over indgangen til Niels Bohrs sommerhus hænger der en hesteko
- (b) der undrede sig over at se dette tegn på overtro ved indgangen til netop Niels Bohrs hus
- (c) En gæst spurgte professoren:
- (d) Hvordan kan De som naturvidenskabsmand tro på
- (e) at en sådan tingest bringer lykke?
- (f) Nåh, jeg tror nu heller ikke på den
- (g) svarede Niels Bohr,
- (h) men jeg har ladet mig fortælle
- (i) at den bringer lykke
- (j) også hvis man ikke tror på den.

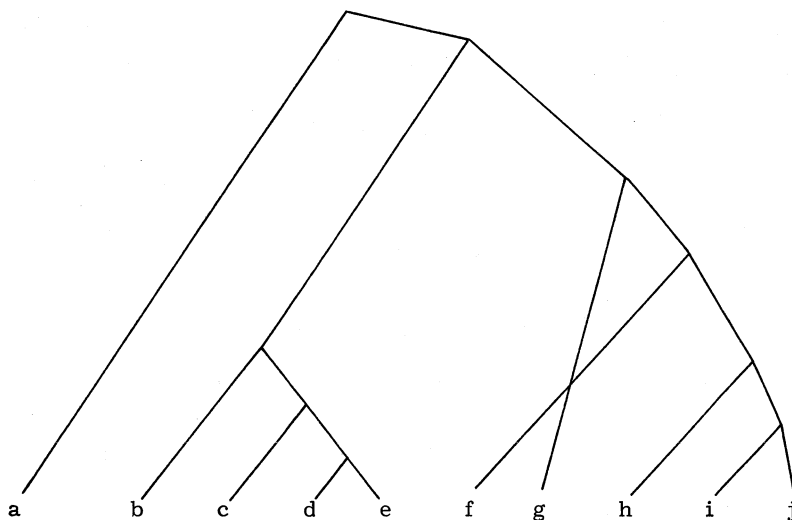
Beskrivelse af den grammatiske struktur:

Beskrivelse af den semantiske struktur:

Eller vendt om:

Som man kan se af tegningerne er hierarkierne i den grammatiske og den semantiske struktur næsten ens. Den eneste forskel er at b) i den grammatiske er underordnet c), mens den i den semantiske er umiddelbar bestanddel af teksten. Tekst 3 opfylder altså på dette ene punkt nær kravet i R.5. Skulle man have lavet fuldstændig isomorfi, kunne man have formet begyndelsen af teksten således:

(6) Over indgangsdøren til Niels Bohr's sommerhus hænger der en hestesko.

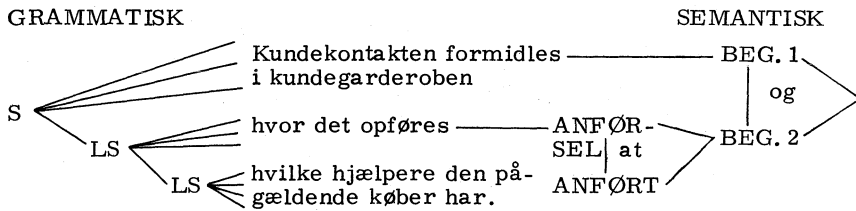
En gæst undrede sig (engang) over dette tegn på overtro ved indgangen til netop Niels Bohr's sommerhus og spurgte (derfor) professoren:

Hvordan kan De...

Denne ændring vil ingen vist føle som en forringelse af teksten. Jeg skal senere komme tilbage til hvorfor den oprindelige version med relativsætningen heller ikke føles som et brud på reglen.

Man kan imidlertid komme ud for tekster hvor der er ringe grad af isomorfi mellem grammatisk og semantisk struktur. Se på følgende eksempel:

Uoverensstemmelsen mellem den grammatiske og den semantiske opbygning fremgår af de to grendiagrammer. En tekst med isomorfi mellem de to strukturer kunne lyde således:

Kundekontakten formidles i kundegarderoben, og her opføres
det hvilke hjælpere den pågældende køber har.

Argumentationen for at der er forskel i strukturerne må hvile på at den semantiske struktur afviger fra den grammatiske. Dette ses af at det at formidle og det at opføre er kohyponymer til det som kunne kaldes: organiseringen af arbejdet.

Sådanne overvejelser bryder med det dogme i litteraturvidenskaben at form og indhold ikke kan adskilles. Dogmet synes dog ikke at have samme gyldighed for ikke æstetiske tekster som for æstetiske. Det vil altså være rimeligt og givtigt at antage at man kan adskille beskrivelsen af form og indhold i fx undervisning i skriftlig fremstilling.

Et helt tredje problem er det så om skribenten har haft den hensigt som man tillægger hende eller ham ved den semantiske beskrivelse; det kan ikke vides, og jeg behøver ikke at hævde noget i den retning, det ville være tilstrækkeligt at skriveren bagefter ville anerkende at det ville være bedre at skrive den anden version end den første.

Reglen om isomorfi mellem grammatisk og semantisk struktur kan også forstås som et krav om grammatisk parallelisme mellem sætninger som er forbundet med symmetriske relationer (OG, ELLER, MEN). Se på BABU-læserbrevet:

- (11) (a) Jeg er overrasket og meget irriteret over det nye udrykningshorn, der bruges af politiets patruljevogne
- (b) Som bilist er jeg indstillet på det almindelige BA-BU BA-BU
- (c) og jeg holder mig til vigepligten...
- (d) Og min reaktion er hurtig og naturligvis ganske uden anstrengelser
- (e) Det nye horn er derimod besværligt og yderst ubehageligt.
- (f) Man behøver formentlig megen indsigt...

Det er klart at der er en adversativ relation mellem b) og e). b) handler om mandens forhold til det gamle horn, e) om hans forhold til det nye. Denne adversative relation ville være blevet fremhævet betydeligt mere hvis der havde været grammatisk parallelisme mellem de to sætninger. Det kunne have lydt således:

- (12) (a) Jeg er overrasket og meget irriteret over det nye udrykningshorn der bruges af politiets patruljevogne
 (b) Det almindelige BA-BU BA-BU er klart og funktionelt
 (c) Jeg kunne som bilist holde mig til vigepligten...
 (d) Og min reaktion var hurtig og naturligvis ganske uden anstrengelser.
 (e) Det nye horn er derimod besværligt og ubehageligt.
 (f) Man behøver formentlig megen indsigt...

Parallelismen mellem b) og e) i (12) består i at de begge er opbygget således:

Det ADJ.¹ HORN er ADJ.² og ADJ.³

Adversativ relationen viser sig så klart mellem ADJ.¹ i de to sætninger, ADJ.² og ADJ.³ : almindeligt : nyt; klart : besværligt; funktionelt : ubehageligt.

Man kunne også sige det således at symmetriske semantiske relationer bedst udtrykkes ved relationer mellem ord af samme ordklasse og led af samme type i de to sætninger de forekommer i, eller at almindelige semantiske relationer er at foretrække fremfor de tilsvarende kvasirelationer. Dette er et retorisk krav som vist ikke er særlig udbredt. Tværtimod synes det at være på retur således at for håndfast og dominerende syntaktisk parallelisme direkte undgås.

Isomorfien mellem grammatisk og semantisk struktur kan altså ske både ved sætningernes indre opbygning (parallelisme mellem sætninger der står i symmetriske relationer mellem hinanden) og ved sætningernes indbyrdes grammatiske organisation (semantiske hierarkier svarer til grammatiske hierarkier). I denne forbindelse må det endelig nævnes at relativ sætninger ikke synes at passe ind i denne regel. Parentetiske relativsætninger er også fra et grammatisk synspunkt at betragte som en slags hovedsætninger. Der er ikke nogen nødvendige semantiske relationer mellem en parentetisk relativsætning og dens helsætning. Derfor er parentetiske relativsætninger også ofte tegn på

at der sker en strukturering af teksten på tværs af den dominerende strukturering. I eksemplet med de 10 rockere, er der sådanne parentetiske relativsætninger:

- (13) Ved 21-tiden trængte både mandlige og kvindelige rockere ind på kollegiet, der ligger lige ved Herlev station.
- (14) Den fjerde, som bor på værelse, er indlagt til observation.

I disse eksempler på de parentetiske relativsætninger ganske simpelt tages ud af både beskrivelsen af den grammatiske og den semantiske struktur, de tjener kun til at sikre at læserne kan identificere det omtalte og oplysningerne indgår hverken som integrerede led i den grammatiske eller semantiske strukturering.

Særlige tekstarter er netop karakteristiske ved mange parentetiske indskud, nemlig kulturelle kausier, hvor associationer træder i stedet for hierarkisk ordning.

§ 39. EKSPLICITERING. Eksplicit og implicit mening kan betyde alt muligt. Men i denne sammenhæng skal det betyde følgende: En relation mellem to prædikationer er eksplicit hvis den udtrykkes ved grammatiske morfemer, dvs morfemer som står i lukkede paradigmer. Meninger og relationer mellem prædikationer som kun kommer til udtryk ved semantiske morfemer, dvs morfemer der står i principielt åbne paradigmer, er altså i denne forbindelse implicitte. Semantisk struktur er hidtil defineret på grundlag af både grammatisk og semantiske morfemer, mangler de grammatiske morfemer, eller er der uoverensstemmelse mellem de relationer der markeres af de grammatiske og de semantiske morfemer, er det de semantiske morfemer som danner grundlag for den semantiske strukturbeskrivelse:

- R. 6. Der bør ekspliciteres så mange relationer mellem prædikationer som modtageren har brug for.

Dette betyder ikke: jo flere, des bedre. Det betyder at idealet er at der til hver implicit relation som modtageren med sit verdensbillede ikke kender, svarer én eksplicit relation og ikke mere.

Da implicitte relationer ofte er mere flertydige og usikre, og eksplicitte er mere éntydige og sikre, vil princippet altså også indebære større præcision og mindre flertydighed. Et konstrueret eksempel:

- (1) (a) Han var syg
- (b) Han var ikke på arbejde

Relationen mellem (a) og (b) er flertydig, det kan enten være årsag den ene vej:

(2) Han var ikke på arbejde fordi han var syg
eller årsag den anden vej:

- (3) Han var syg fordi han ikke var på arbejde

(2) er nok en sandsynligere relation end (3), men de er begge principielt mulige i (1) som således er flertydig. R. 6. siger nu at (2) eller (3) hvor den ønskede relation er eksplicit er bedre end (1). Og et autentisk eksempel:

- (4) (a) Jeg er overrasket og meget irriteret over det nye udrykningshorn
- (b) Som bilist er jeg indstillet på det almindelige BA-BU BA-BU

Den implicitte relation mellem (a) og (b) kan tolkes som den at jeg er irriteret fordi jeg i forvejen er indstillet (og vant til) det gamle horn. Denne relation kunne have været ekspliciteret således:

- (5) Jeg er overrasket og meget irriteret over det nye udrykningshorn. Jeg er som bilist nemlig indstillet på det gamle horn.

Imidlertid er denne eksplicitering nok ikke ønsket af skribenten fordi argumentet svækkes af at relationen ekspliciteres således at det bliver et personligt problem. Man kan antage at han er sur over alt nyt. Hvis skribenten alene er irriteret over at det nye horn er dårligt, måtte han have ekspliciteret det fx ved: Det gamle horn var ellers tydeligt. I alle tilfælde vil (4) nok blive betragtet som en mindre god tekst.

Der kan være forskellige grunde til ikke at overholde R. 6. Afsenderen kan være interesseret i at teksten er flertydig, således at modtageren måske opfatter en mening, mens afsenderen kan fastholde en anden mening. Dette betragtes, hvis det opdages ofte som umoralsk, som en form for uvederhæftighed. Den anden grund kan være at man ønsker at videregive usikkerhed om hvordan verden skal opfattes, og i så fald vil der ofte være tale om æstetiske tekster, som således er en fast undtagelse fra R. 6.

Man kan også finde den modsatte overtrædelse af R. 6., nemlig den hvor der eksplicit udtrykkes en relation mellem to prædikationer som der ikke findes nogen tilsvarende implicitte relationer til. Et konstrueret eksempel:

(6) Han var syg men han var ikke på arbejde.

Det er svært (men ikke umuligt) at konstruere en kontekst hvor der er et modsætningsforhold mellem det at være syg og det ikke at være på arbejde. Fejlen i (6) er således enten at der ikke er ekspliciteret en sådan kontekst, eller at der er ekspliciteret et men hvortil der ikke svarer nogen implicitte relationer. Og et autentisk eksempel:

(7) (a) Man behøver formentlig megen indsigt for at kunne modtage de ret usædvanlige lyde

(b) Og efter min formening forandres oven i købet lydsvingningerne og fortoner sig i første omgang, formentlig til et ganske andet bestemmelsessted.

(c) Det nye horn er et trafikfremmedlegeme...

Oven i købet i (b) angiver eksplicit en komparativ relation mellem (a) og (b). Det er imidlertid meget svært at se hvorledes det skulle være værre at lyden forandrer sig end at den kræver indsigt for at kunne modtages. Den relation som jeg udfra mit kendskab til lydes fysik ville opfatte mellem (a) og (b), er den at det kræver indsigt fordi lydsvingningerne fortoner sig. I første omgang i (b) angiver eksplicit en opremsning hvor der forventes en beskrivelse af hvad der så sker i anden omgang. Denne kommer imidlertid ikke; det er fx ikke i anden omgang at hornet er et trafikfremmedlegeme. I begge disse eksempler er der i teksten eksplicit markeret nogle relationer mellem sætninger som ikke kan findes hvis man undersøger de semantiske morfemer i prædikationerne. Også disse eksempler overtræder således R. 6.

R. 5. og R. 6. ligner hinanden meget, man kan sige at R. 6. handler om isomorfi mellem grammatiske-morfem-relationer og semantiske-morfem-relationer, mens R. 5. handler om isomorfi mellem syntaktiske relationer og semantiske-morfem-relationer. De vil begge have både en overtrædelse nedad (for få eksplicitte eller syntaktiske markeringer) og en overtrædelse opad (for mange eksplicitte eller syntaktiske markeringer).

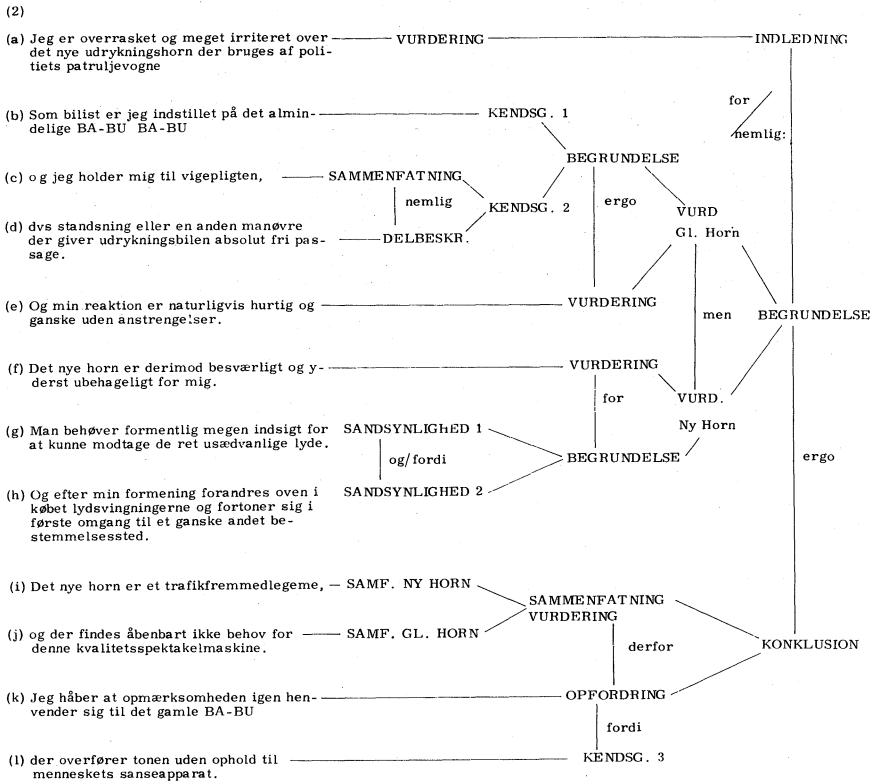
§ 40. MØNSTERGENTAGELSE. R. 7. lyder således:

R. 7. Enheder på højt niveau (paragraffer og afsnit) som er forbundet med symmetriske relationer, bør så vidt muligt have identiske eller symmetriske mønstre af relationer mellem prædikationerne.

Dette princip er mere æstetisk og retorisk end de øvrige regler, det er derfor også mindre vigtigt end de andre. Jeg skal blot kort illustrere det. I læserbrevet om BA-BU er der tydeligvis to paragraffer som er symmetriske:

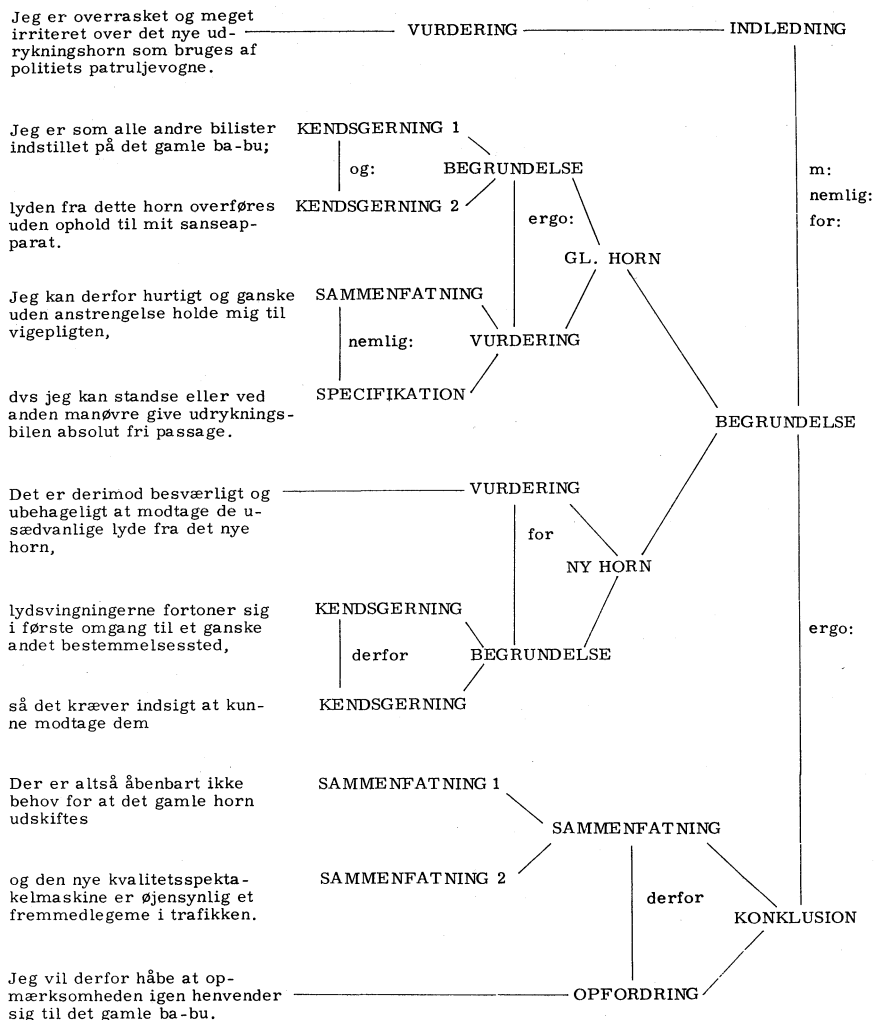
- (l) (a) Jeg er overrasket og meget irriteret over det nye udrykningshorn der bruges af politiets patruljevogne.
- (b) Som bilist er jeg indstillet på det almindelige BA-BU BA-BU
- (c) Og jeg holder mig til vigepligten, (d) dvs standsning eller en anden manøvre der giver udrykningsbilen absolut fri passage.
- (e) Og min reaktion er naturligvis hurtig og ganske uden anstrengelser. (f) Det nye horn er derimod besværligt og yderst ubehageligt for mig. (g) Man behøver formentlig megen indsigt for at kunne modtage de ret usædvanlige lyde. (h) Og efter min formening forandres oven i købet lydsvingningerne og fortoner sig i første omgang formodentlig til et ganske andet bestemmelsessted.
- (i) Det nye horn er et trafikfremmedlegeme, (j) og der findes åbenbart ikke behov for denne kvalitetsspektakelmaskine. (k) Jeg håber at opmærksomheden igen henvender sig til det gamle BA-BU, (l) der overfører tonen uden ophold til menneskets sansesapparat.

Teksten er bygget op med en inkluderende indledning (a), og en konklusion (i)-(l). Paragrafferne (b)-(e) og (f)-(h) er så specifikationer til (a) eller præmisser til (i)-(l) og deres indbyrdes relation er symmetrisk, nemlig adversativ, de belyser modsætningen mellem det gamle horn og det nye. Som de står i (l) er de imidlertid bygget forskelligt op:

(b-e) er opbygget således at (b) og (e) er additive argumenter for at det gamle horn var godt nok og specificeringer af overraskelsen i (a). (d) bliver så en specifikation af (c).

(f)-(h) er det lidt usikkert hvordan man skal analysere, men det må vel være således at (g) er en begrundelse for (f) - det er besværligt fordi man behøver megen indsigt - og (h) bliver en årsag til (g) - det kræver indsigt fordi lydsvingningerne fortøner sig. Denne mangel på lighed i mønstret for (b-e) og (f-h) opfattes ikke som en fejl, men de fleste ville dog nok foretrække en version hvor de to paragraffer er identisk eller symmetrisk opbygget:

Med disse eksempler afsluttes gennemgangen af de enkelte regler.

§ 41. FORMULEREDE NORMER.

I §§ 34-40 har jeg prøvet at formulere præcist hvad det er for nogle normer vi normalt bedømmer skriftlige fremstillinger på. Jeg har nærmest set det som et forsøg på at explicitere hvad vi alle behersker uden at kunne formulere det. Jeg har altså prøvet at kende noget som man

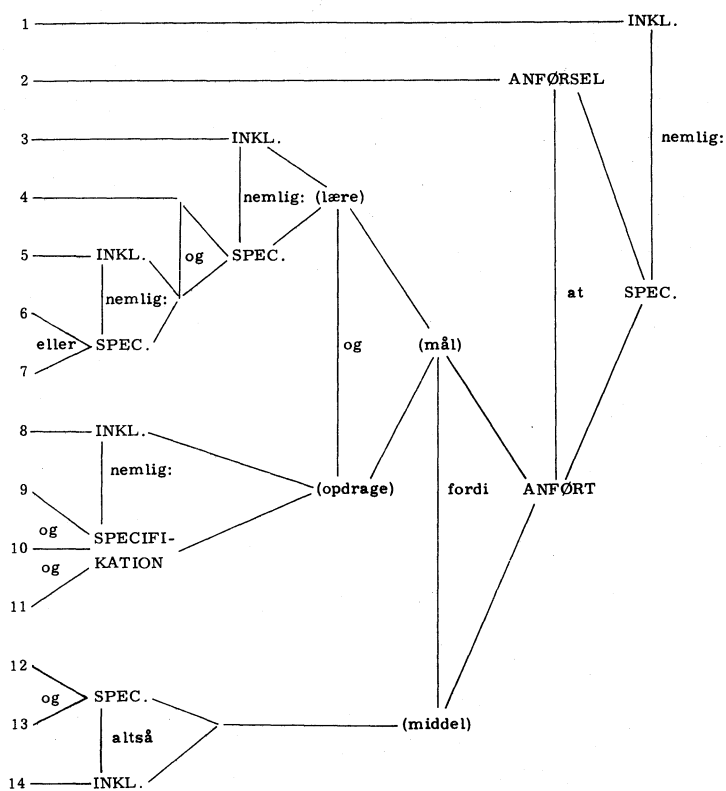
ellers kun kunne. Denne formulering af de normer der faktisk bruges uformuleret i mange sammenhænge, skulle gøre det lettere at undervise i skriftlig fremstilling. I stedet for blot at rette en opgave med "dette er dårligt sprog", eller "dispositionen er ikke klar her", kan man nu positivt undervise i en metode at stille det bedre op på, osv. Jeg skal prøve på et eksempel at vise hvordan jeg tænker mig at man kan gøre det:

- (1) Hvor der fra helt lille er blevet stillet krav til barnet vil overgangen være lettere, barnet vil ligesom være mere selvstændig. Jeg synes også, at man skal lære børnene selv at tage stilling og kunne bestemme sig til hvad de vil, når man spørger dem eller sætter et valg op for dem opdrage dem til at være sociale også rent sjæleligt, acceptere andre og selv at tage en selvstændig beslutning, de skal have mere medbestemmelse og at kunne udtrykke sig rent sprogligt det vil hjælpe dem enormt.

Jeg interesserer mig i denne sammenhæng ikke for at interpunktionen er så ringe at det kan forstyrre forståelsen alvorligt. Og jeg vil gå ud fra at man har undervist i de generelle principper for hierarkisk ordning af tekster og i de relationer der kan være mellem prædikationer. En konstruktiv kommentar til dette eksempel kunne da være følgende:

- (2) Den hierarkiske opbygning i (1) er som den står således:
  1. Hvor der fra helt lille er blevet stillet krav til barnet vil overgangen være lettere, barnet vil ligesom være mere selvstændig
  2. jeg synes også
  3. at man skal lære børnene
    4. selv at tage stilling
    5. og kunne bestemme sig til hvad de vil
    6. når man spørger dem
    7. eller sætter et valg op for dem
  8. (at man skal) opdrage dem til
    9. at være sociale også rent sjæleligt
    10. acceptere andre og
    11. selv at tage en selvstændig beslutning
  12. de skal have mere medbestemmelse
  13. og (de skal lære) at kunne udtrykke sig rent sprogligt
  14. det ville hjælpe dem enormt.

Eller som et diagram:

Det er uheldigt at (4-5) gentages i (11). Derved overtræder man R. 3. Det er uheldigt at opdele i (lære) og (opdrage) under (mål) da der ikke er nogen forskel på underpunkterne, de er alle specifikationer af hvilke krav man kan stille til børnene (1). Det er overtrædelse af R. 5.

Relationen mellem (3-11) og (12-14) er ikke kun addition. (3-11) handler om hvordan børnene skal være mens (12-14) handler om forudsætninger for at man kan lære dem det som står i (3-11). Der er altså en mål-middel-relation.

Hvis man retter på disse 3 punkter kan teksten komme til at se således ud:

er så meget mere væsentligt end hvad man når ved en hurtig retning, at det kunne betale sig med få men grundige opgaverrettelser snarere end mange og hurtige.

Det er klart at dette system ikke løser det problem ved undervisning i skriftlig fremstilling at eleverne ikke har noget udtryksbehov som skal opfyldes ved den skriftlige produktion. På den anden side er rettelserne på et sådant niveau at det man evt har lært på en dødssyg stil om Fordele og ulemper ved moderne maskiner i husholdningen også kan bruges den dag man sidder og skal skrive en argumenteret klage over larmen fra en nærliggende fabrik eller lignende.

Det tekstlingvistiske beskrivelsesapparat løser altså ikke motivationsproblemet men kun det problem at det kan være svært at tale om et indhold der netop ikke står i en tekst fordi den er dårligt udformet.

§ 42. FORNUFT. Det at jeg i det foregående har beskrevet en norm som jeg mener eksisterer når folk bedømmer hvor god en tekst er (uden altid at kunne formulere den), det er ikke ensbetydende med at jeg også mener at det er en rigtig og rimelig norm. Dette problem om normernes rimelighed vil jeg så tage stilling til i denne paragraf.

De normer jeg har beskrevet i § 34-40 er af en anden karakter end de normer man fx retter stavfejl eller de fleste sætningskonstruktionsfejl efter. Forskellen er at de tekstlingvistiske normer er middelvejs normer, man kan ikke tale om at noget er absolut korrekt, der er to former for afvigelse i forhold til en regel, nemlig overopfyldelse og underopfyldelse. Man kan fx have ekspliciteret for meget eller for lidt eller lige passende.

Denne norm om den gyldne middelvej hænger sammen med de to principper som karakteriserede tekster over for ikke-tekster: sammenhæng og orden. Disse principper er modsatrettede, og middelvejen er netop resultatet af mødet mellem de modsatrettede principper.

Normerne er derudover ikke absolutte normer, men de er altid relative til en bestemt kommunikationssituation, hvor modtagerens forudsætninger spiller den styrende rolle. Om noget bedømmes som løse ender eller ej, hænger således sammen med hvor stor kendskab modtageren har til de relationer der kan være mellem de genstande og forhold som omtales. Den kogebog der kan være klar og sammenhængende for den erfarne madlaver, kan være usammenhængende for nybegynderen.

Normernes relativitet betyder at det ikke er præcise regler om en bestemt hierarkisk struktur i en given tekst, der kan undervises i i skolen, men kun det abstrakte princip om hierarkisk ordning af tekster. Det betyder også at skolens danske stil er meget uegnet til at eksemplificere dette abstrakte princip, fordi den danske stil jo netop er karakteriseret ved sin mangel på præcis adressat.

Normerne er mere eller mindre direkte udledt af et alment abstrakt princip om samarbejde i kommunikationen. Kommunikation kan kun komme i stand ved Kooperation mellem parterne. Dette er garantien for at normerne i sig selv er rimelige.

I alle konkrete situationer hvor man bruger normerne til at kritisere en tekst behøver den dog ikke at være rimelig, fordi situation og modtagerbevidsthed er meget komplekse størrelser.

Bortset herfra kan normerne også selv om de er rimelige i forhold til kommunikationssituationen virke undertrykkende fordi de reducerer det som den oprindelige afsender har forstået som sin intention til et teknisk problem om hvordan man bedst udtrykker det. Man kan også sige det således: En del rettelser består i krav om at præcisere mere eller mindre, tale mere eller mindre abstrakt. Men netop valg af præcisionsgrad og abstraktionsgrad er et tydeligt intentionelt valg. Derfor kan det virke som undertrykkelse af den oprindelige afsenders vilje at foreslå større eller mindre præcision.

Man kunne også overveje om de tekstlingvistiske normer er specifikke for bestemte befolkningsgrupper (sociale lag, ældre eller yngre, køn). Normernes karakter af middelvej og deres relativitet skulle mere eller mindre udelukke dette. Mindre i tilfældet R. 7. om identiske og symmetriske mønstre, mere i R. 1. om muliggørelse.

Overtrædelse af normerne kan opfattes som en blot og bar fejl som må rettes, man kan imidlertid også opfatte normbruddet som det betydningsskabende; overtrædelse af R. 1. i Hvornår er de holdt op at tæve Deres kone er et godt eksempel på noget der ikke er en fejl (præsuppositionen om at han tæver konen er måske ikke opfyldt), men et ekstra raffinement som sætter svareren i en vanskelig situation. Vælger man at forklare noget som en fejl, har man altså afskåret sig fra at betragte det som et meningsbærende normbrud, og dette er i sig selv en form for undertrykkelse hvor man ikke tillægger den oprindelige modtager den grad af selvrefleksion som man selv har.

Selv om normerne udspringer af et almindeligt princip om fornuft, nemlig det at man kun kan kommunikere ved at kooperere, så kan normerne ikke betragtes som rimelige i de situationer hvor man skal bruge dem i omtalen af en bestemt tekst som er afsendt intentionelt af en person. Tværtimod vil normerne næsten altid her virke som en form for undertrykkelse af den oprindelige modtager.

LITTERATURLISTE:

- Jens Allwood: Negation and the strength of presupposition i Osten Dahl (ed): Logic, Pragmatics and Grammar, 1977, Lund.
- P. Bøgh Andersen: Handler og symboler, 1973, Kbh.
- Renate Bartsch & Theo Vennemann: Semantic Structures, 1972, Frankfurt/M.
- Peter Brask: Tekst og tolkning, første del, 1974, Roskilde.
- Paul Diderichsen: Elementær dansk grammatik, 1946, Kbh.
- Teun A. Van Dijk: Some Aspects of Text Grammars, The Hague, 1972.
- Nils Erik Enkvist: Några textlingvistiska grundfrågor i Teleman & Hultman: Språket i bruk, 1974, Lund.
- Ch. J. Fillmore: The Case for Case i Bach & Harms: Universals in Linguistic Theory, 1968, London.
- A. J. Greimas: Strukturel semantik, 1974, Kbh.
- M. A. K. Halliday & Ruqaiya Hasan: Cohesion in English, 1976, London.
- Kallmeyer, Klein, Meyer-Herman, Nitzer, Siebert: Lektürekolleg zur Textlinguistik, 1974, Frankfurt/Main.
- Heinrich Lausberg: Elemente der literarische Rhetorik, 1963, Regensburg.
- Geoffrey Leech: Semantics, 1974, Penguin.
- Jan Lindhart: Retorik, 1975, Kbh.
- John Lyons: Introduction to Theoretical Linguistics, 1968, Cambridge GB.
- John Lyons: Semantics 1-2, 1977, Cambridge GB.
- Nudansk Ordbog, 1969, Kbh.
- Ordbog over det danske sprog.
- David E. Rummelhart: Notes on a Schema for Stories i Daniel G. Bobrow & Anna Collins: Representation and Understanding, 1975, N.Y.
- Siegfried J. Schmidt: "Text" und "Geschichte" als Fundierungskategorien i Wolf Dieter Stempel (Hrsg): Beiträge zur Textlinguistik, 1971, München.

Siegfried J. Schmidt: Texttheorie, 1976, München.

Ole Togeby: Om sprog, 1977, Kbh.

Egon Werlich: Typologie der Texte, 1975, Darmstadt.

Egon Werlich: A Textgrammar of English, 1976, Heidelberg.

Yorick Wilks: A Preferential, Pattern Seeking Semantics for Natural Language Inference i Artificial Intelligence, 6), 1975, side 53-74, Amsterdam.